

УКРАЇНСЬКА МОВА

1

ББК 81.2Ук—96

X82

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11—4461 від 26.11.2001)

Х у д о ж н и к и: М. М. Александрова, Н. М. Андрейченко,
І. В. Бабенцова, О. Б. Богомаз, О. М. Железняк,
О. М. Зельдес, Ж. Е. Кадирова, Т. П. Чуприніна та ін.

Хорошковська О. Н., Охота Г. І.

X 82 Українська мова: Усний курс: Підруч. для 1 кл. шк. з рос. мовою
навч.— К.: Освіта, 2002.— 159 с.

ISBN 966-04-0535-9.

ББК 81.2Ук—96

ISBN 966-04-0535-9

© О. Н. Хорошковська, Г. І. Охота, 2002
© Видавництво «Освіта», художнє
оформлення, 2002

1 Україна — рідний край

Послухайте і запам'ятайте.

Україна — рідний край,
Поле, річка, зелен гай.
Любо стежкою іти,
Тут живемо я і ти.

А як звати кожного з вас?
Відповідайте так: Мене звати ... .

Дайте імена дітям. Розкажіть, хто з ким познайомився.

Відповідайте так: *Тарасик познайомився з ...*

3–4 Дитячі ігри, розваги Звуки [ч], [о], [а]

Дайте українські імена дітям.
Розкажіть, хто що робить.

«Подоланочка»

Назвіть слова із звуком [ч].

Розкажіть, хто є у кожного з вас.
Розповідайте так: У мене є ...,

Послухайте і розкажіть, хто де.

Допоможіть Тарасику й Катрусі потрапити в гості до бабусі.

Хто з ким? з чим? Хто (що) де?

Відповідайте так: *Дідусь із Косою, ...*

Хто що робить?

Розучіть гру «Гуси, гуси, додому!»

11 Ввічливість (вітання)

Хто як вітався?

Хто що робить?

12–13 Чарівні слова

Хто що кому сказав?

Хто кому сказав «будь ласка», хто — «вибач мені», хто — «дякую»?

А які слова кажете ви? Кому? Коли?

Послухайте. Розкажіть за малюнками.

Навчіться співати цю колискову.

15 У школі

Хто? Що роблять?

Хто що робить?

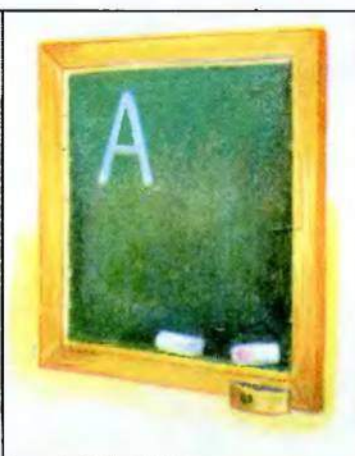

16 Лисиця і глечик

Хто що робить?

18 Навчальні речі

Розкажіть, у кого що.
Розповідajte так: У Миколки ... .

Що де?

Що на (у) чому?

19–20 Чарівні фарби. Кольори

Що малює художник? Якого кольору?

Що намальовано? Якого кольору?

Які фарби потрібні, щоб розмалювати картину?

Про що розмовляють діти? Розкажіть.

Що якого кольору?

Хто (що) де сховався (сховалися)?

Озвучте малюнки.

Упізнайте ці овочі.

Розкажіть, що ви більше любите їсти. Чому?

27–28 Телесик

Послушайте. Розкажіть за малюнками.

Хто (що) який? (яке? яка? які?)

Що роблять?

Що на чому? Що у кого?

31–32 Гігієна тіла

Хто що робить? Коли?

Послухайте і розкажіть за малюнками.

То хто ж умиває сонечко?

Розкажіть, що одягають дівчатка, що — хлопчики, а що — і дівчатка, і хлопчики.

Послухайте і розкажіть, у що вдягнена Оксаночка.

Хто в чому?

Що коли взувають?

Як одягла і взула своїх ляльок Катруся?

Хто в чому?

Послухайте і спробуйте розповісти, яке взуття
купила сороканіжка.

37–38 Будьмо охайними

Хто що робить? Розкажіть.

Розгляньте, послухайте, розкажіть.

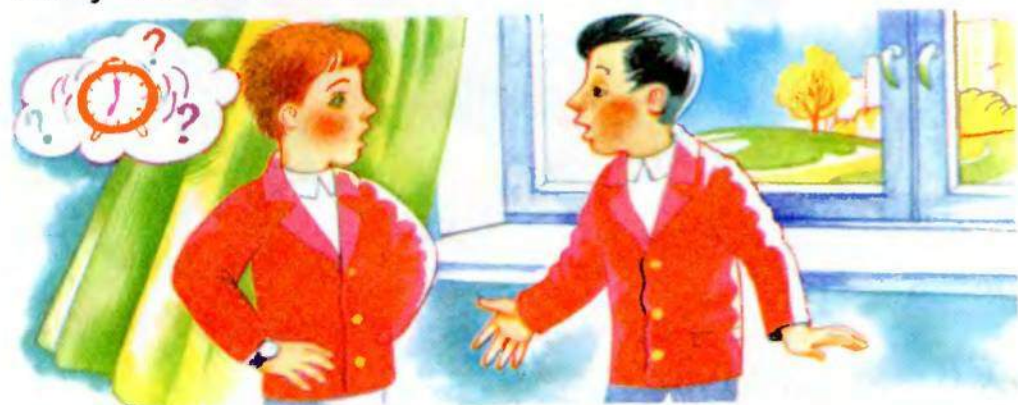
Так чи не так?

Що сталося? Чому?

Озвучте малюнок.

Розкажіть, що яке.

Дайте імена хлопчикам. Про що вони розмовляють?

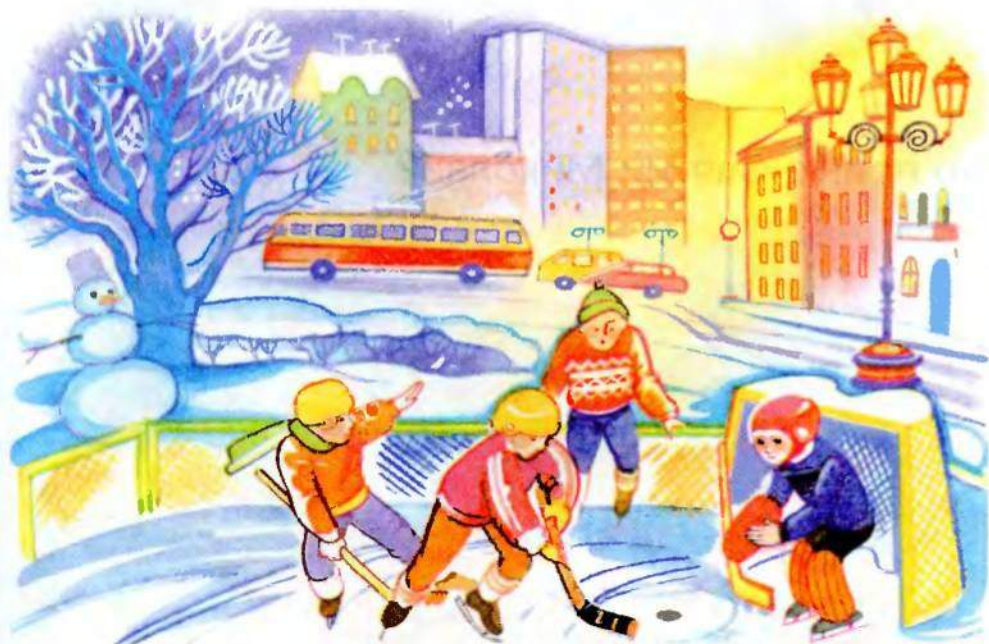
Озвучте малюнок.

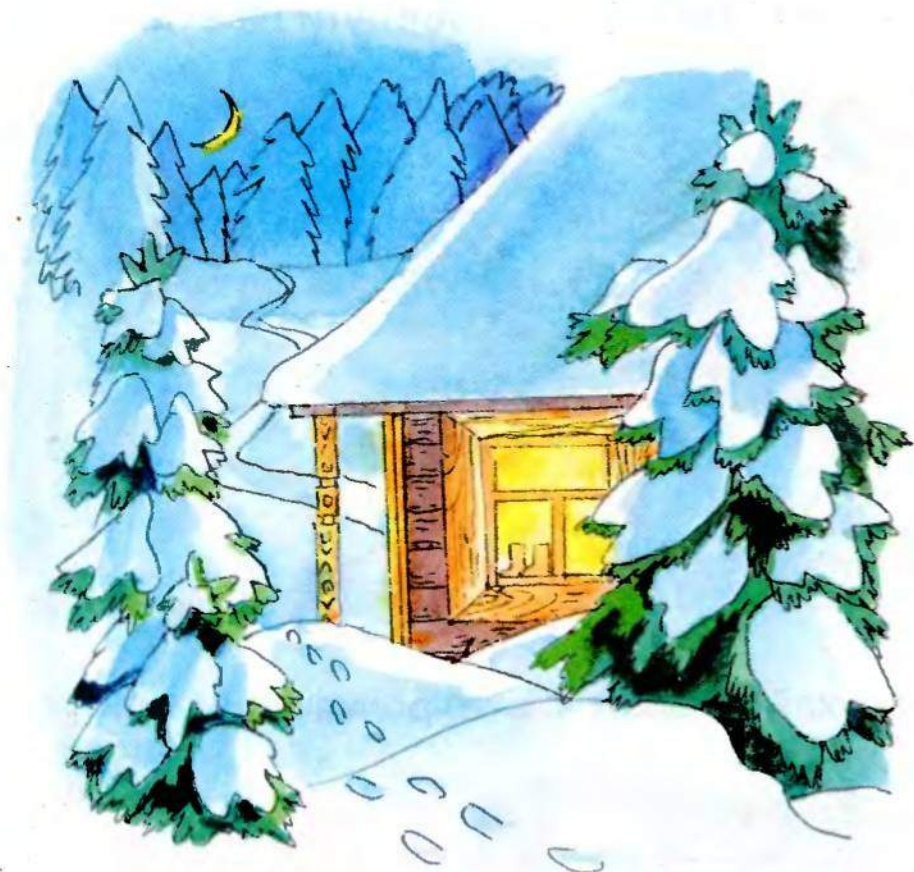

Порадьте Катрусі, що одягнути на вулицю.

Послухайте, розгляньте, розкажіть.

Що приніс Святий Миколай?

Що тут є?

Який із подарунків хотілося б мати кожному з вас?

43–44 Зимові турботи

Хто радий лісникові?

Про що розмовляють діти? Озвучте.

Розгляньте малюнок і розкажіть, як живуть
звірі взимку.

Хто де? Що робить?
Хто до кого може прийти в гості?

45–46 Новий рік

Розкажіть, як діти зустрічають Новий рік.

ХТО З КИМ?

Що на чому?

На цих малюнках спробуйте знайти відгадки до загадок на с. 134.

47–48 Різдво

Послухайте і розкажіть, як святкують Різдво.

Спробуйте розповісти, хто що говорить.

51–52 Зимові розваги

Хто який? Що яке?

Розкажіть за малюнками.

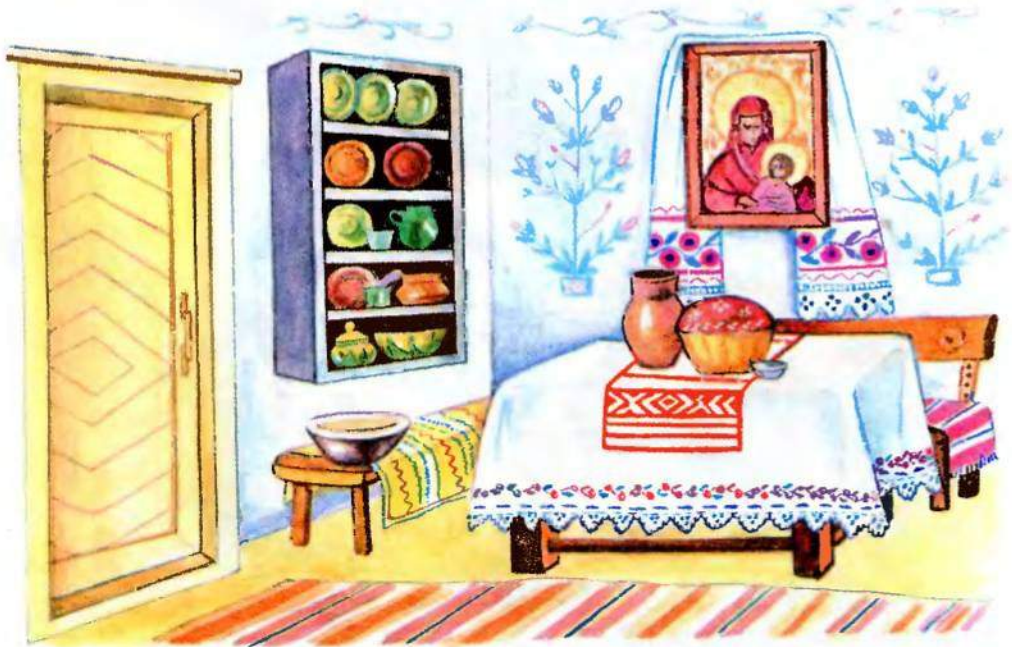

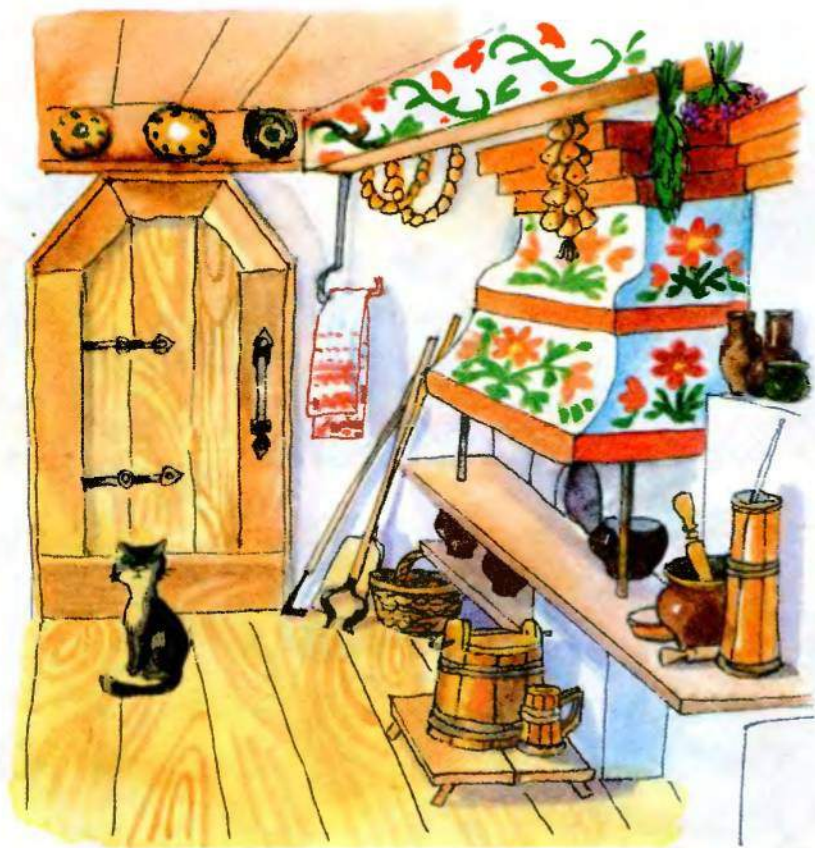

Що?

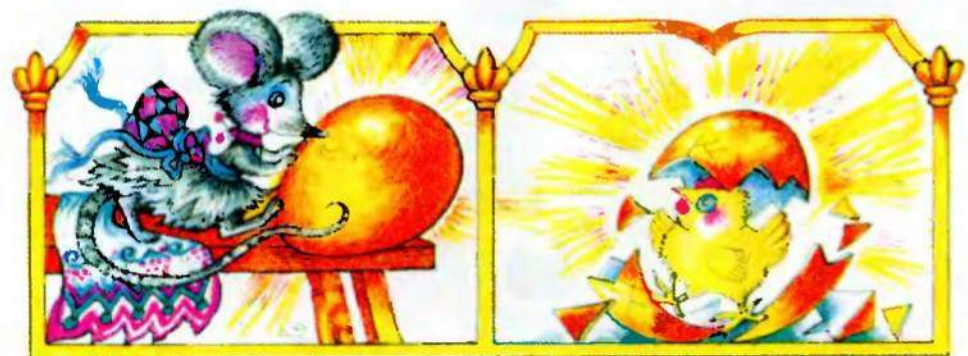

Що де?

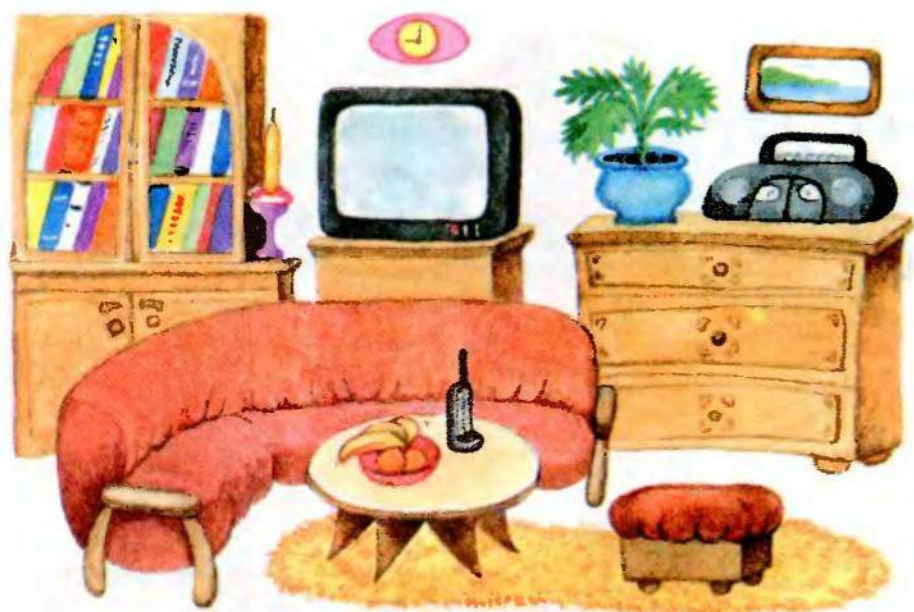

Чи все так, як у казці?

Де живуть Тарасик і Катруся?

Розкажіть спочатку про квартиру Тарасика й Катрусі, а потім — про свою.

61–62 Посуд. Допомога вдома

Що де?

Хто що робить?

Розкажіть, що роблять Тарасик і Катруся.

Що в чому?

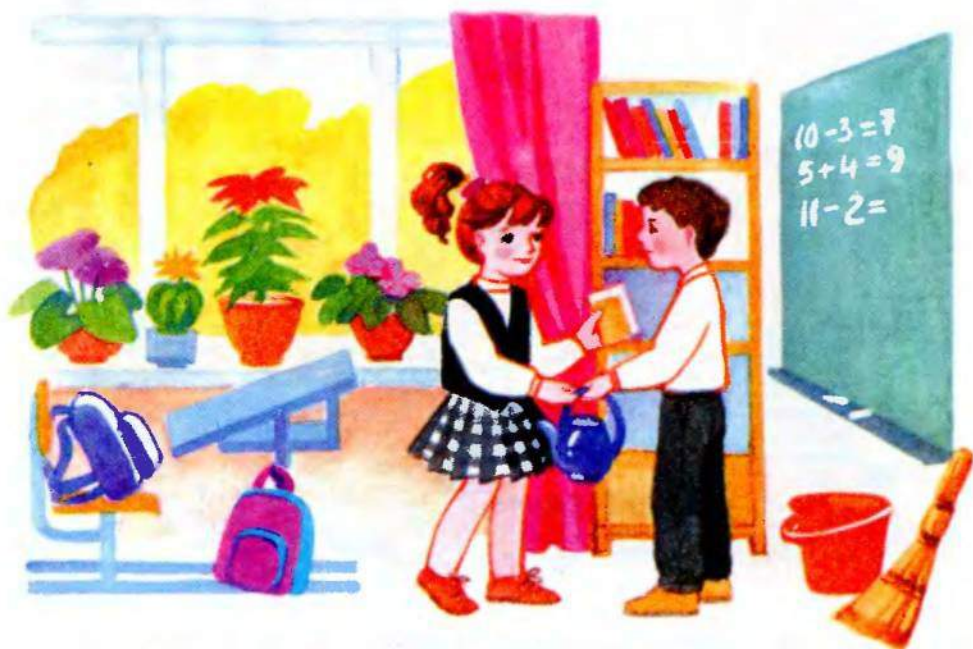

Яка розмова відбулася між продавцем і покупцем? Розіграйте ці ролі.

65–66 Дружба. Товаришування

Разом прибираємо.

У класі новенький. Познайомтесь із ним.

Вітаємо.

Готуємось до свята.

Які ознаки весни ви помітили?

Наш Тарас Шевченко

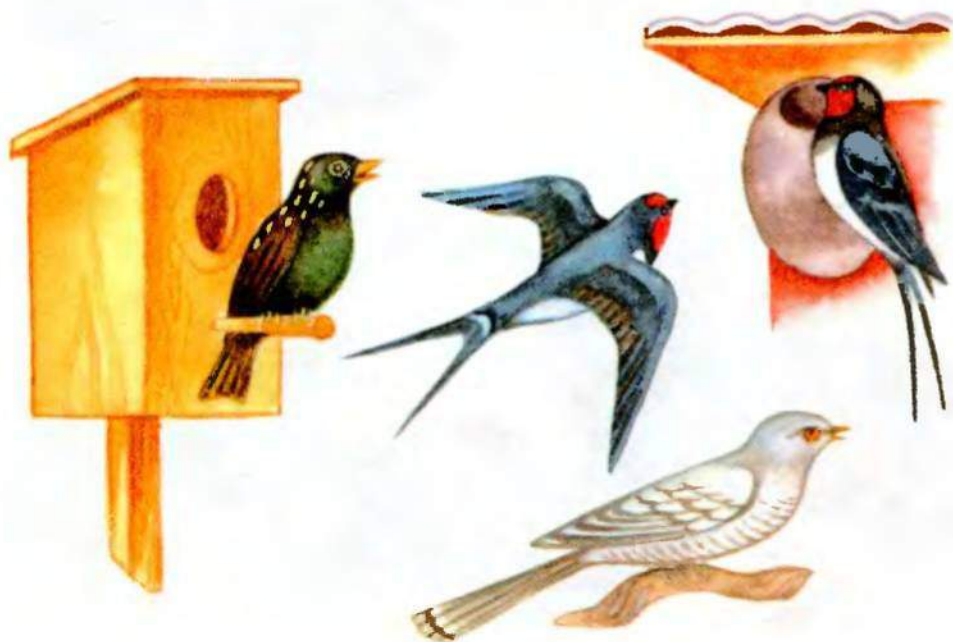
Які з цих птахів зимують у нас, а які відлітають у теплі краї?

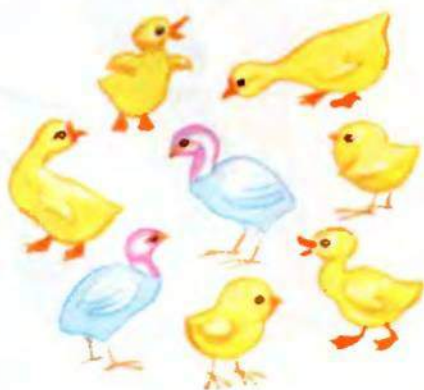
Хто де?

Хто де?

У кого хто?

Послухайте і розкажіть.

Ввічливий песик

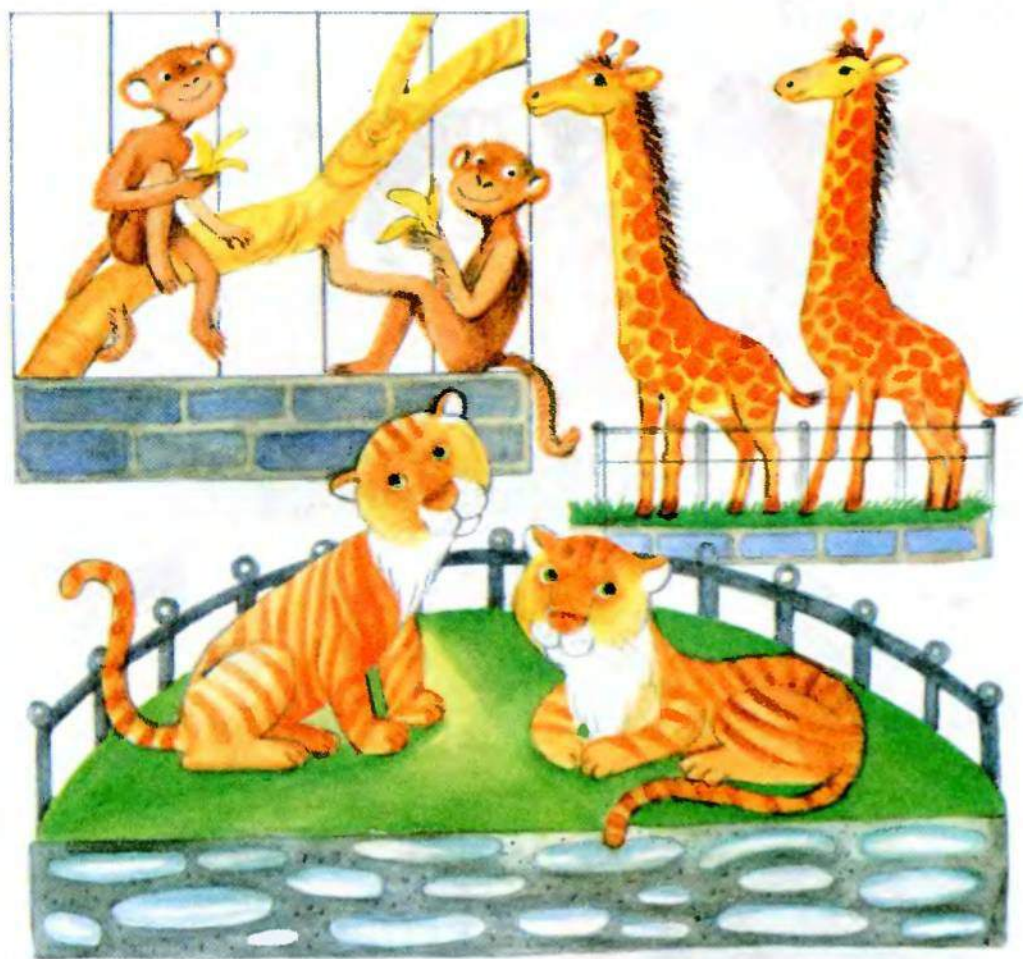
У зоопарку

Хто великий? Хто більший? Хто найбільший?

Хто у кого?

Хто де? Що робить?

Два півники

Послухайте. Вивчіть напам'ять. Розкажіть.

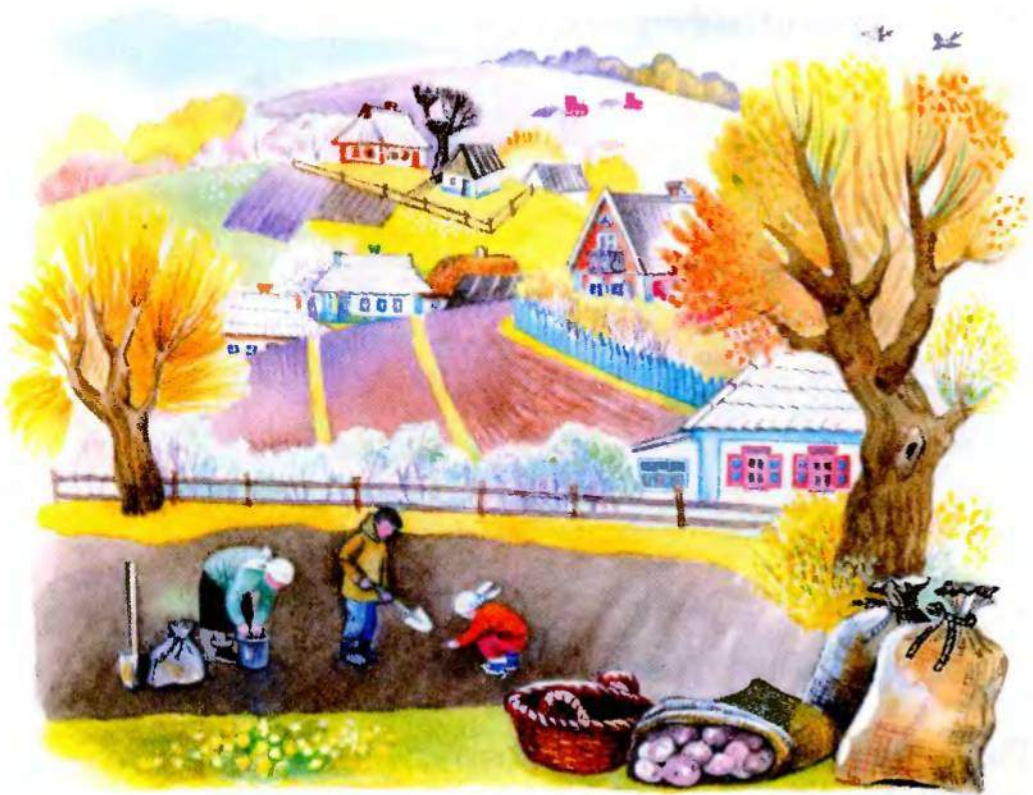

Хто що робить?

Хто біля кого?

Хто що робить?

Як називаються ці рослини? Як їх використо-
вують?

«Іди, іди, дощику»

«Перепілочка»

Що яке?

Назвіть символи нашої держави.

Дружба

Білоруси

Поляки

Росіяни

Українці

Євреї

Болгари

Угорці

Румуни

Кримські татари

Назвіть квіти. Які з них цвітуть навесні, а які —
влітку?

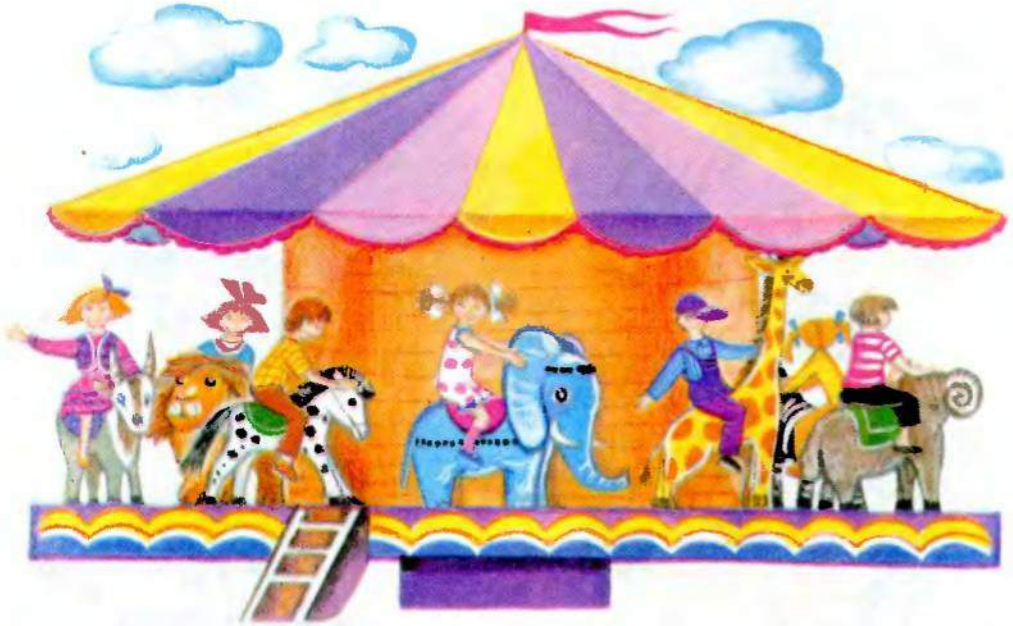

Які квіти кожний із вас подарує мамі?

Хто на чому?

Послушайте. Вивчіть напам'ять.

З якої казки?

Спробуйте розповісти.

**Тексти та вправи для слухання-розуміння,
розвитку мовленнєвих умінь, заучування напам'ять**

До уроку 1

1. Слухаємо і вимовляємо.

Україна, український народ, українська земля, Батьківщина.
Ми любимо рідну землю. Ми — діти України.

2. Чи є серед цих слів такі, яких ви не розумієте (не розумієте)?

У всьому світі — кожен зна —
Є Батьківщина лиш одна.
І в нас вона одна-єдина —
Це наша славна Україна.

До уроку 2

1. Послухайте пари слів. Чи однаково в них вимовляється перший звук?

[ч'] [ч] [ч'] [ч] [ч'] [ч]
чай — чай часто — часто чисто — чисто

2. Послухайте. Повторюйте.

В чаплі чорні черевички, чапля чапа до водички.

3. Якою мовою — російською чи українською — вимовлені слова?

Мене́, тебе́, зі мною́, з тобою́, моє ім'я́, мене́ зва́ти.

* * *

Давайте познайомимось,
Погляньте¹, скільки нас —
Сашко, Катруся, Танечка,
Світланка і Тарас.

До уроків 3—4

Послухайте, якою мовою — російською чи українською — вимовлені слова.

[Рлса], [класа], [къласок], [кълабок], [солнышкъл].

А тепер?

Роса, коса, колосок, колобок, сонечко.

¹ Тут і далі слова, набрані курсивом, потребують пояснення перед ознайомленням дітей зі змістом тексту або в процесі слухання (якщо слів багато).

* * *

Сонечко, сонечко,
Виглянь у віконечко,
Там дітки гуляють,
Тебе виглядають.

ПОДОЛЯНОЧКА

(Українська народна дитяча гра)

Діти, взявшись за руки, ходять по колу, співають. Посеред кола — дівчинка Подоляночка. Вона виконує *рухи*, що відповідають *змісту* пісні:

Десь тут була Подоляночка,
Десь тут була молодесенька.
Тут вона впала, до землі припала,
Личко не вмивала, бо води не мала.

Ой встань, ой встань, Подоляночко,
Обмий личко, як ту *скляночку*,
Візьмися у бочки та *поскачи* *скочки*,
Підскоч до раю, бери дівча скраю.

Подоляночка вибирає когось із кола замість себе, і гра продовжується.

ВОРОТА

(Українська народна дитяча гра)

Треба стати в коло і міцно взятися за руки. Хтось один за допомогою лічилки призначається на роль козачка, який стає в центрі кола, потім підходить до будь-якої пари в колі й питає:

- А чиї це ворота?
- Юрчикові й Богданчикові (діти називають свої імена).
- Впустіть мене!
- Ні, не впустимо!

Ходить козачок від воріт до воріт і все проситься. А потім з вигуком: «Бий, товкачику, бий! Ворота розбий!» розгониться і всією вагою тіла падає на зчеплені руки. Якщо вони розчеплюються, козачок тікає, а той, хто не втримав козачка, мусить його наздогнати. Якщо не наздожене, сам стає козачком і гра продовжується.

Лічилка

Попіл, попіл, попільниця,
А де ж наша зозулиця?
Понад морем літала,
Синім оком кивала,
А ти кив не кивай,
А з *горбду* тікай!

До уроків 5— 6

Послухайте і назвіть зайве (лишнее) слово.

Тато, мама, братик, сестричка, кішка, дідусь, бабуся.

* * *

Сім'я наша невеличка —
Тато, мама і сестричка,
А в селі *поблизу міста* —
Дід Панас та баба Христя.

НЕВЕЛИЧКА СІМЕЄЧКА

У нашого Омелечка *невеличка* сімеєчка:
Тільки він та вона, та старий, та стара,
Та дві *ляльки* в *колисці*, та дві Христі в *намисті*,
Та два *парубки* вусаті, та дві *дівки* косаті,
Та великий Опанас, та той хлопець, що у нас.

Анатолій Костецький

ВЕСЕЛО

Тра-ля-ля! Тру-лю-лю!
Я усіх і все люблю.
Дуже весело мені
В ці ласкаві літні дні.
Мама — *тут*, і тато — *тут*,
На прогулянку ідуть.
Тато братика несе.
От і все!

До уроків 7— 8

«Впіймайте» звук [г].

Сад, виноград, яблуко, груша, ліс, *гай*, урожай, горох, город.

У ГОСТЯХ

Тарасик і Катруся приїхали в гості до дідуся Дениса й бабусі Христі.

Катруся поливала квіти теплою водою, *годувала* молоком маленьке козеня. Тарасик годував козу травою.

А потім діти гралися.

Хто до кого приїхав у гості?

Хто поливав квіти? Чим?

Хто годував козу, а хто — козеня? Чим?

ГРА «ГУСИ, ГУСИ, ДОДОМУ!»

Діти за допомогою лічилки обирають з-поміж себе *господиню* й *вовка*. Всі інші — гуси. Вони йдуть на луг пастися, а вовк *ховається* неподалік за кущем. Господиня заходить за *умовну* лінію (горід) і *кличе* гусей:

- Гуси, гуси, додому!
- Чого?
- Вовк за горою!
- Що він *робить*?
- Гусей скубе!
- Яких?
- Сірих, білих, пелехатих, *тікайте*, гусочки, до хати!

Гуси біжать додому, а вовк кидається *переймати* їх. Однак за *умовну* лінію (город) він не має права заходити.

Лічилка

Бігла лялька по току
У червонім ковпаку,
Їла цукор і медок,
Вийшов зайчик-корольок.

До уроків 9—10

РІПКА

(Українська народна казка)

Був собі дід Андрушка, а в нього — баба Марушка, а в баби — дочка Мінка, а в дочки — собачка Хвінка, а в собачки — товаришка, киця Варварка, а в киці — *вихованка*, мишка Сіроманка.

Раз весною взяв дід *мотику*, скопав у городі грядку велику, зробив пальцем дірку та й посадив ріпку.

Працював дід *не марно*: зійшла ріпка *гарно*. Щодень ішов дід у город, набравши води повен рот, свою ріпку поливав, їй до життя *охоти додавав*.

Росла ріпка, росла. Зразу була така, як кулак, потім — як два, а наприкінці стала така, як дідова голова.

Тішиться дід, аж не знає, де стати. «Час, — каже, — нашу ріпку рвати». Пішов дід на город — гуп-гуп! Узяв ріпку за зелений чуб: тягне руками, упирається ногами, промучився увесь день, а ріпка сидить у землі, як пень.

Кличе дід бабу Марушку: «Ходи, бабусю, не лежи, мені ріпку виврати поможи!»

Пішли вони на город — гуп-гуп! Узяв дід ріпку за чуб, баба діда — за плече. Тягнуть, аж піт тече. Промучились увесь день, а ріпка сидить у землі, як пень.

Кличе баба дочку Мінку: «Ходи, доню, не лежи, нам ріпку виврати поможи!»

Пішли вони на город — гуп-гуп! Узяв дід ріпку за чуб, баба діда —

за сорочку, дочка бабу — за *торочку*. Тягнуть руками, упираються ногами. Промучились увесь день, а ріпка сидить у землі, як пень.

Кличе дочка собачку Хвінку: «Ходи, Хвіночко, не лежи, нам ріпку вирвати поможи!»

Пішли вони на город — гуп-гуп! Узяв дід ріпку за чуб, баба діда — за сорочку, дочка бабу — за *торочку*, собачка дочку — за *спідничку*. Тягнуть руками, упираються ногами. Промучились увесь день, а ріпка сидить у землі, як пень.

Кличе собачка кицю Варварку: «Ходи, Варварочко, не лежи, нам ріпку вирвати поможи!»

Пішли вони на город — гуп-гуп! Узяв дід ріпку за чуб, баба діда — за сорочку, дочка бабу — за *торочку*, собачка дочку — за *спідничку*, киця собачку — за хвостик. Тягнуть руками, упираються ногами. Промучились увесь день, а ріпка сидить у землі, як пень.

Кличе киця мишку Сіроманку: «Ходи, Сірочко, не лежи, нам ріпку вирвати поможи!»

Пішли вони на город — гуп-гуп! Узяв дід ріпку за чуб, баба діда — за сорочку, дочка бабу — за *торочку*, собачка дочку — за *спідничку*, киця собачку — за хвостик, мишка кицю — за лапку.

Як потягли, — то й покотилися.

Упала ріпка на діда Андрушку, дід — на бабу Марушку, баба — на донечку Мінку, донечка — на собачку Хвінку, собачка — на кицю Варварку, а мишка — шусть у *шпарку*!

Загадка

Кругла, а не місяць,
Біла, а не *бóрошно*,
З хвостиком, а не мишка.

До уроку 11

Владлен Бірюков

ДОБРІ СЛОВА

«Доброго ранку!» —
Мовлю за звичаєм.
Доброго ранку
Кожному зичу я.
«Доброго дня вам!» —
Людям бажаю.

«Вечором добрим»
Стрічних вітаю.
І посміхаються
У *відповідь* люди, —
Добрі слова ж бо
Для кожного любі.

За Василем Сухомлинським

СКАЖИ ЛЮДИНІ: «ДОБРОГО ДНЯ!»

Лісовою стежкою ідуть батько і маленький син. Довкола тиша. Аж тут син бачить: *назустріч* їм іде бабуся.

— Тату, куди бабуся йде? — *питає* син.

— *Зустрічати* або *проводжати*, — каже батько й усміхається. — Ось як ми зустрінемося з бабусею, ти й скажеш: «Доброго дня, бабусю!»
— *Навіщо* казати ці слова? — *дивується* син. — Ми ж її не знаємо.
— А ось зустрінемося, скажемо бабусі ці слова, тоді й *побачиш*, навіщо.

Ось і бабуся.

— Доброго дня, бабусю! — *каже* син.

— Доброго дня! — *каже* батько.

— Доброго вам здоров'я! — *відказує* бабуся й *усміхається*.

І хлопчик побачив: усе *довкола* змінилося. Сонце засяяло яскравіше, у кущах заспівали пташки. На душі у хлопчика стало легко.

— Чому це воно так? — *питається* син.

— Бо ми *побажали* людині доброго дня.

До уроків 12—13

Послухайте, повторіть, запам'ятайте. Про нові слова запитайте.

Доброго ранку, добрий день, доброго вечора, добраніч — це слова вітання. Їх кажуть ввічливі люди, бажаючи добра своїм знайомим, друзям.

Дякую, спасибі, даруй мені, або вибач, прошу — це теж слова ввічливості. Їх ще називають «чарівними» словами.

Той, хто вживає усі ці слова, вважається *вихованою* людиною.

ЧАРІВНІ СЛОВА

До всіх сердець, як до дверей,
Є ключики малі.
Їх кожен легко підбере,
Якщо йому не лінь.
Ти, друже, мусиш знати їх,
Запам'ятать неважко:
Маленькі ключики твої —
«Спасибі» і «Будь ласка».

Грицько Бойко

* * *

Чай хазяєчка мала
На вечерю нам несла,
Хоч ступала тихим *кроком*, —
Підсковзнула *ненароком*.
Чашка з блюдечка *додолу*
Покотилась і розбилась —
Черепочки розлетілись...

ЛЯЛЬКА ПІД ДОЩЕМ

Зіна вклалася спати. А надворі почалася гроза. Загримів грім, блиснула блискавка. Зіна згадала, що на лавці, під дощем, лежить її лялька Зоя. Вона забула Зою на лавці. Як же це трапилось? Як же вона не згадала про ляльку, коли лягала спати? Від цих думок Зіна заплакала, потім встала з ліжка, тихо відчинила двері й вибігла на подвір'я. Дощ миттю змочив її сорочечку. Зіна підбігла до лавки, взяла Зою, пригорнула її до грудей.

Мама, побачивши дочку з лялькою, взяла рушник, витерла її, перекладла в сухеньку сорочечку і сказала:

— Візьми рушник, витри і Зою... Як же це ти забула її?

— Ніколи більше не буде цього, матусю...

До уроку 14

Вимовте хором.

Ця-ця-ця, ці-ці-ці — ось і хлопці-молодці.

Ця-ця-ця, цю-цю-цю — слава хлопцю-молодцю.

Грицько Бойко

Скоромовка

Зацінькала синиця,
Цікава витівниця:
«Це горобці в альтанці
Танцюють вранці танці».

ПІШЛА КИЦЯ ПО ВОДИЦЮ

(Українська народна колискова пісня)

Ой піди ж ти, кицю,
Піди по водицю,
Та не впади у криницю.
Пішла киця по водицю
Та й упала у криницю.
Біжить котик рятувати,
За вушечко витягати.
Витяг кицю за вухо
Та й посадив, де сухо.
— Сиди ж, кицю, тута,
Я піду по прута.—
Ще по прута не пішов,
А вже киці не знайшов.

До уроку 15

Послухайте і скажіть, якою мовою — російською чи українською — вимовлені слова.

Учень, учениця, учні, учитель, учителька, вчити, навчатися.

А ці?

Школа, школяр, школярка, шкільний, школярі.

Вимовте їх разом.

НА ПЕРШИЙ УРОК

Йде Мар'яночка до школи.

Встала рано як ніколи:

— *Швидше*, мамо! Швидше, тату!

Скільки можна вас *чекати*!

Йду ж бо я не в дитсадок,

А на перший свій урок.

До уроку 16

ЛИСИЦЯ І ГЛЕЧИК

(Українська народна казка)

Булі собі дід та баба. Пішли вони в поле жито жати. І взяли з собою глечик молока.

Прийшли в поле, баба й каже:

— Де б це глечик поставити?

— Постав ось тут, під кущем.

От стали вони жати. Жнуть та й жнуть.

Аж біжить лисичка. Побачила глечик, випила з нього молоко, а голови назад не витягне. Ходить, крутить головою, приказує:

— Ну, глечику, *пожартував і годі*. Відпусти мою голівоньку!

А глечик не відпускає, хоч ти що хоч роби.

— *Постривай*, клятий глечику! — каже лисичка. — Ось я тебе втоплю!

Побігла вона до річки. *Встромила* голову у воду. Наповнився глечик і потягнув за собою лисицю.

До уроку 17

Платон Воронько

* * *

Ось і школа, ось і клас,
Він давно чекає нас,
І прийшли ми всі сюди,
Щоб учитись і рости.

Марія Якубова

ШКІЛЬНА ДОШКА

Хоч дошка чорна, та вона
Багато слів хороших зна:
Весна,
робота,
школа,
клас...
Яка розумна дошка в нас!

До уроку 18

Послухайте і скажіть, які навчальні речі взяв Миколка до школи.

Надія Кир'ян

МИКОЛКА-ПЕРШОКЛАСНИК

Перший раз малий Микола
Став збиратися до школи.
Олівець поклав у сумку,
Книжки, ручку, зошит, гумку...
Сів Миколка, дума думку:
«Чи усе поклав у сумку?»

Загадка

У носатого Івана
Одежина дерев'яна.
Він у чистім полі ходить
І по ньому носом водить,
Нестрижений, нечесаний —
Гострим ножем затесаний.

До уроків 19—20

Скоромовка

Сім братів-королів
В королівстві кольорів.
Кожний кольором керує,
В королівстві королює.

Тамара Коломієць

* * *

Є дверцята у пеналі
Дивовижні, небувалі:
Як відчиняться вони,

То з самої глибини
Вибігають молодці —
Кольорові олівці,
Починають *пустувати*,
На папері малювати:
Синій — жабку, жовтий — курку,
А зелений — кицьку Мурку...

Іван Складаний

СОНЯШНИК ЗА ТИНОМ

Намалюю маму,
Намалюю тата.
Оце наш садочок,
А це — наша хата.

Біля хати — квіти:
Мальви та *жоржини*,
Ніби сонце сходить —
Соняшник за тином.

До уроків 21—22

Іванна Блажкевич

ОСІНЬ

Осінь, осінь...
Лист жовтіє,
З неба часто дощик сіє,
Червонясте, золотисте
Опадає з кленів листя.

Марія Чепурна

ХОДИТЬ ОСІНЬ ГАЄМ

Ходить осінь гаєм
Та звірят питає:
— Що ви поробляєте,
Як про зиму дбаєте?

Загойдалась гілка,
Обізвалась білка:
— Я збираю шишки,
І гриби, й горішки.

Тамара Коломієць

Я ХОДИВ СЬОГОДНІ В ЛІС

Я ходив сьогодні в ліс,
Я грибів для вас приніс.
Повний кошик із верхом,
Ще й накритий лопухом.
Є у ньому сиріжка,
І опеньок-тонконіжка,

І лисичка-невеличка,
І товстий боровичок,
І засмаглий маслючок...
А оце ось хто такий?
Мухоморище старий!..
Ти чого заліз сюди?
Геть із кошика іди!

До уроків 23—24

Валентин Кириленко

ХУДОЖНИКИ

На столі було не пусто:
Морква, ріпа і капуста,
І картопля, й буряки,
І салат, і огірки.
Захотілося зайчатам
Все оте намалювати.
Ну а поки малювали,
Потихеньку все жували:
І картоплю, й буряки,
І салат, і огірки,
Моркву, ріпу і капусту.
На столі дубовім пусто...
Схаменулися зайчата:
— Що ж тепер намалювати?

Загадки

Царівна в неволі,
В земляній коморі,
А коси на сонці,
На вільнім просторі.

* * *

І печуть мене, і варять,
І їдять мене, і хвалять,—
Бо я добра.

* * *

Я кругленька, червоненька,
З хвостиком тоненьким.
На городі мене рвуть
І до столу подають.

Одежин багато маю —
Така в мене вдача.
А хто мене роздягає,
Той частенько плаче.

* * *

На городі восени
Лежать жовті кабани,
Прив'язані за хвости,
Щоб не втекли за мости.

* * *

Сидить Марушка
В семи козушках,
Хто її роздягає,
Той сльози проливає.

До уроків 25—26

Микола Сингаївський

ОСІНЬ

Уже в саду осінньому
Гуляє листопад,
І літо не повернеться,
Не вернеться назад.

А небо часто *хмариться*,
І хмуриється ріка.
Шукає заєць ввечері
На грядці буряка.

Тамара Коломієць

Лічилка

На городі бараболя,
Кабачки, буряки,
Редька, морква, огірки,
Пастернак, повний мак.

А ми кошичка візьмем
Та повненький наберем.
Хто піде, той візьме.

До уроків 27—28

ТЕЛЕСИК

(Українська народна казка)

Жили собі дід та баба. Вже й старі стали, а дітей нема. От баба і просить діда:

— Поїдь, діду, в ліс, вирубай там деревинку та зроби колісочку. А я покладу деревинку в колісочку та й буду колихати.

Послухався дід, поїхав, вирубав деревинку, зробив колісочку. Поклала баба ту деревинку в колісочку — колише й пісні співає.

Коліхала-коліхала, аж поки полягали вони ввечері спати. Встають уранці — аж з тієї деревинки та став синок маленький. Вони так зраділи, що й не сказати. Та й назвали сінка Івасиком-Телесиком.

Росте той синок та й росте. От як підріс він, то й каже:

— Зробіть мені, тату, золотий човник та срібнеє веселечко: буду я рибку ловити та вас *годувати*.

От дід зробив золотий човник і срібнеє веселечко. Спустили на річку. Телесик сів у човник і поплив. Плаває по річці, ловить рибку та годує діда й бабу. Наловить, віддасть — і знову поїде.

От мати наварила йому *снідати*, принісла до берега та й кличе:

— Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити!

Телесик почув та й каже:

— Ближче, ближче, човнику, до бережка,— це ж моя матінка снідати принісла!

От Івасик приплив до бережка, наївся, напився і знову поплив рибку ловити.

А змія підслухала, як мати кликала Телесика, прийшла до берега та й давай *гукати* грубим голосом:

— Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити!

А він почув і каже:

— То не моєї матінки голос! Пливи, пливи, човнику, далі! Пливи, пливи, човнику, далі!

Змія бачить, що нічого *не вдіє*, та й пішла до коваля:

— Ковалю, ковалю! Скуй мені такий тоненький голосок, як у Телесикової матері! А не скуєш — я тебе з'їм!

Коваль і скував. Вона пішла до берега і стала кликати:

— Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити!

Почув Івасик, подумав, що то мати, та й каже:

— Ближче, ближче, човнику, до бережка,— то ж мені матінка їсти принесла!

Та й приплив до бережка. А змія його схопила та й понесла до своєї хати.

Приносить до хати та й каже:

— Зміючко Оленко, натопи піч та спечи мені Телесика, а я підую гостей покличу.

От Оленка натопила піч, а тоді й говорить:

— Сідай, Телесику, на лопату!

Він поклав на лопату руку.

— Так? — питає.

— Та ні! Сідай зовсім!

Він поклав голову.

— Та ні! Сідай увесь!

— Ну, то покажи,— каже Телесик,— бо я не знаю як.

Вона й стала показувати. Та тільки сіла на лопату, а він і вкинув її у піч. А сам замкнув хату, зліз на височінного явора та й сидить.

От змія прилітає з гостями:

— Зміючко Оленко, відчини!

Ніхто не озивається.

— Зміючко Оленко, відчини!

Нікого не чути.

Змія сама відчинила хату, повходили гості, посідали за стіл. Відслонила змія заслінку, вийняла печеню, їдять — думають, що то Телесик.

Попоїли добре, повиходили надвір, качаються по траві й примовляють:

— Покочуся, повалюся, Телесикового м'яся наївшися!

А Телесик з явора:

— Покотіться, поваліться, Оленчиного м'яся наївшися!

Почули змії, давай слухати, хто це та де. Шукали, шукали та й угляділи Телесика на яворі. Кинулись до явора та й давай його гризти. Гризуть, гризуть, от-от уже перегризуть. Коли летить *табун* гусей. Телесик і просить їх:

— Гуси-гуси, гусенята!
Візьміть мене на крилята
та понесіть до батечка,
до рідної матінки...

А гуси й кажуть:

— Нехай тебе середні візьмуть!

А змії гризуть-гризуть... Аж летить знову табун гусей. Телесик так їх просить:

— Гуси-гуси, гусенята!
Візьміть мене на крилята
та понесіть до батечка,
до рідної матінки...

А ці кажуть:

— Нехай тебе задне візьме!

Сидить сердешний Телесик — от-от явір упаде!

Коли це летить собі одним одне гусеня. Відбілось, насілу летить. Телесик до нього:

— Гуся-гуся, гусенятко!
Візьми мене на крилятко
та понеси до батечка,
до любої матінки...

— Сідай,— каже гусеня та й ухопило його на крила. А змії за ним. Та таки не наздогнали.

От гусеня принесло та й посадило Телесика біля хати, а саме ходить по двору, пасеться. Баба й побачила його:

— От гусенятко ходить. Піду впіймаю його та заріжу.

А Телесик каже:

— Ні, мамо, не ріжте, а нагодуйте його! Коли б не воно, то я б у вас і не був.

Зраділи дід та баба. Обнімають Телесика, цілкують. Нагодували гусенятко, напоїли ще й під крильця насипали пшона. Так воно й полетіло.

От вам казочка, а мені бубликів в'язочка.

Олексій Толстой

ЗОЛОТИЙ КЛЮЧИК,
АБО ПРИГОДИ БУРАТИНО

(Уривок)

...Карло ввійшов у комірку, сів на єдиний стілець біля безногого столу і, покрутивши так і сяк поліно, почав ножом вирізати з нього ляльку.

«Як би мені її назвати? — міркував Карло. — Назву я її Буратіно. Це ім'я принесе мені щастя. Я знав одну родину — всіх їх звали Буратіно: батько — Буратіно, мати — Буратіно, діти — також Буратіно. Всі вони жили весело й безтурботно.»

Насамперед вирізав він на поліні волосся, потім лоба, потім очі...
Раптом очі самі розплющилися і вп'ялися в нього поглядом...

Карло й виду не подав, що злякався, тільки ласкаво спитав:
— Дерев'яні очка, чому це ви так дивитесь на мене?

Але лялька мовчала, — адже в неї ще не було рота. Карло вистругав щічки, потім вистругав носа — звичайного носа...

Раптом ніс сам почав витягуватись, рости, і вийшов такий довгий ніс, що Карло навіть крекнув:

— *Негарно, задовгий...*

І почав зрізати в носа кінчик. Та де там! Ніс крутився, викручувався, та такий і залишився — довгий-предовгий, цікавий, гострий ніс.

Карло взявся до рота. Та ледве встиг він вирізати губи, — рот відразу розтулився:

— Хи-хи-хи! Ха-ха-ха!

І висунувся з нього, дражнячи, вузький червоний язик.

Карло, вже *не звертаючи уваги* на всі ці *вітівки*, і далі стругав, вирізував, длубав... Зробив лялці підборіддя, шию, плечі, тулуб, руки... Та тільки-но закінчив він вистругувати останній палець, Буратіно почав лущувати кулачками Карло по лисині, щипати його та лоскотати.

— Слухай, — сказав Карло суворо, — я ж тебе ще не скінчив майструвати, а ти вже *заходився пустувати*... Що ж воно далі буде?.. Га?..

І він суворо подивився на Буратіно.

І Буратіно круглими, як у миші, очицями дивився на тата Карло.

Карло зробив йому з трісочок довгі ноги з великими ступнями. Скінчивши роботу, поставив дерев'яного хлопчика на підлогу, щоб навчити ходити...

До уроків 31—32

Грицько Бойко

ЗДОРОВИМ БУДЬ

З фізкультурою ми дружим,
Різні *вправи* любим дуже.
— Раз, два, три, чотири,—
Чути з нашої квартири.

Глянь: без мила і водиці
Умиваються дві киці.
Язичком вмиваються,
Лапками втираються.

Я до крана сам дістану,
Умиваюсь біля крана:
Милю милом щоки, шию
І водою добре мию.

Грицько Бойко

НЕ ЗНАЛА

Пита бабуся у онуки:
— Чи ти помила добре руки?
— Аякже,— Милочка в одвіт,—
Помила з милом так, як слід.
— А де? — бабуся знов питає.—
Води ж у хаті в нас немає...
— Немає? — *здивувалась* Мила,—
А я не знала і помила.

Анатолій Костецький

СОНЕЧКОВА МАМА

Вмиває кішка кошенят.	І чистим сонечко встає
Вмиває кізка козенят.	Щодня з-за небокраю!
Сестричку меншу з милом	Мабуть, і в нього мама є,
Щоранку мама мие.	Бо хто ж його вмиває?..

До уроків 33—34

Наталя Забіла

ОКСАНЧИНЕ ВБРАННЯ

У нашої Оксаночки	На голівці кучерявій
Таке хороше вбраннячко:	Аж чотири стрічки.
Шовкова спідничка,	Встане рано-зранку
Білі черевички,	Дівчинка Оксанка,

Вдягне обережненько
Трусики мережані,
Сорочечку з батисту,
Три разки намиста,
На маленькі ніжки —
Шовкові панчішки.

Наталка Поклад

УКРАЇНОЧКА ОЛЕНКА

До барвистого віночка —
Вишиваночка-сорочка,
Фартушок і чобітки,
Й різноколірні стрічки...
Це Оленка-українка.
Як вона співає дзвінко!
Як сміються оченята!
Як танцюють ноженята!

Платон Воронько

ХВОСТИК НІДЕ ДІТИ

Я пошила на святки
Нашій киці чобітки,
Шапочку наділа,
Тільки не зуміла
Трусики надіти —
Хвостик ніде діти.

До уроків 35—36

Анатолій Костецький

НЕУВАЖНА СОРОКАНІЖКА

1

Сороканіжка
Жила за містом,
У дальнім лісі,
В хатинці з листя.
Вставала рано,
До сходу сонця,
І на роботу
Ішла босоніж.

Але ходити
По травах росних
Не дуже зручно,
Коли ти босий:
Так можна *нежить*
За мить схопити!
То що ж робити?
Взуття купити!

2

І от у Київ
Прийшла вона.
До магазину
Зайшла, *сумна,*

Та й каже гірко:
— Нема життя!
Скоріше дайте
Мені взуття!..

За мить продавець,
 До візитів звиклий,
 Сороканіжці
 Дав черевики,
 Чоботи гарні —
 Ходити в *негоду*,
 Туфлі чудові —
 На всяку погоду,
Капці — для дому,
 Кеди — для спорту,
 Ще й *ковзани*,
 Як кататись охота,
 Валянки теплі —

Для злої зими,
 Глибокі калоші —
 Носить восени...

Усе *придбала*
 Сороканіжка,
 Відразу взула
 На кожну ніжку,
 Розвеселилась —
 Чи не до сліз! —
 І *почвалала*
 Додому,
 в ліс...

Але бідасі
 Не стало краще,
 Бо *неуважна* була,
 Нещасна:
 Усе на світі
 Могла поплутать
 І *геть не знала*,
 Коли що взути...

Ходити в гості
 У туфлях треба,—

Сороканіжка
Крокує в кедах!
 У лузі літнім
Гаса вона
 Чомусь не в кедах,
 А в ковзанах!

А замість капців
 Сороканіжка
 Важкі калоші
 Кладе під ліжко!..

Отак ходила вона,
 Страждала
 Та якось вранці
 Собі сказала:
 — Хай буде людям
 Оте взуття!

Сороканіжкам —
 Це не життя!..
 І з тої днини,
 Напевне, й досі,
 Сороканіжки
 Гуляють босі...

До уроків 37—38

За *Борисом Вовком*

ЛНИВА ОЛЕНКА

Прийшла вранці Оленка у школу.

— Чого це ти не причесана? — питає вчителька.

— Бабуня *не встигла* причесати,— каже Оленка.

— А черевички чого *брудні*?

— Дідусь не почистив.

— А гудзика чого біля комірця немає?

— То вже я винна,— сказала Оленка.— Забула *нагадати* мамі, щоб пришила.

Тамара Коломієць

ПРАЛЯ

Ляльчине убраннячко
Я зберу.
Ляльчине убраннячко
Поперу.

Лийся, водичко, із крана,
Буде спідничка попрана.
Лийся, водичко сріблиста,
Буде хустиночка чиста.

Почеплю убраннячко
На шнури,
Посушу убраннячко
У дворі.

Сонечко буде світити,
Ляльчину хустку білити,
Буде вітрець повівати,
Буде вбрання висихати.

До уроків 39—40

Загадка

Прийшла до нас бабуся
У білому кожусі,
Поля *причепурила* —
Пухнастим снігом вкрила.
Вгадайте, хто вона,
Бабуся *чепурна*.

Наталя Забіла

* * *

З неба падають сніжинки
На дерева, на будинки,
На майдани, на садки,
На ялинки, на дубки.

Біле-біле все навколо,
Ясне й чисте, як ніколи.
Мов пухнаста ковдра, ліг
Скрізь на землю білий сніг.

Грицько Бойко

* * *

Я морозу не боюсь! —
В козушинку одягнусь.
Хай мороз не злиться —
Я у рукавицях.

Хай мороз не хвалиться —
Я у теплих валянцях,
Я морозу не боюсь! —
Під ногами: хресь, хресь...

До уроків 41—42

ЛЕГЕНДА ПРО СВЯТОГО МИКОЛАЯ

(Скорочено)

...Минули роки, виріс Микола і все своє *майно* віддав бідним людям, а сам став священиком. Він скрізь чинив тільки добро. Всі знали і любили Миколу, а коли він помер, причислили його до святих. З то-

го часу святкують день Святого Миколая у грудні. На його честь роблять подарунки дітям, але так, як колись робив Святий Миколай, щоб ніхто того не бачив.

І коли вночі ви почуєте срібні дзвіночки, то знайте, що то їде на санках Святий Миколай і заглядає в кожне віконце: чи не забули дати дарунки усім його улюбленим діточкам, які були чемними і слухняними. А неслухняним він може лишити тільки тонкі різочки, щоб пам'ятали про свої провини і більше поганого не чинили.

Їдуть санчата поміж зірницями, переїжджають з хмари на хмару і ніжно дзвонять. Святий Миколай знає, що в цю ніч усі мають бути дуже щасливими: і ті, що роблять дарунки, і ті, кому їх роблять. Бо найбільше щастя в житті — це робити добро.

Ганна Черінь

СВЯТИЙ МИКОЛАЙ

Хто всім бідним помагає?
Хто добра не забуває? —
Миколай!
Будьте ж, діти, завжди чемні,
Помагайте тим, хто темний,
Тим, хто прав, подайте руку,
Не вважайте те за муку.

Любіть маму, любіть тата,
Діда, бабцю, сестру, брата
І любіть свій рідний край —
Вас полюбить Миколай!
Подарунки приготує,
Всіх нас добре почастує,
Треба лиш не забувати
Бога й рід наш шанувати.

Степан Жупанин

* * *

Святий, добрий Миколай,
В нашу хату завітай,
Подарунки вночі дітям
Розкладай:
Юрі — в чобіток,
Наді — в фартушок.

А малому Іванкові —
В піджачок.
Святий, добрий Миколай,
Калачів, цукерок дай,
Жоден дім у нашім краї
Не минай.

До уроків 43—44

Галина Демченко

СПАСИБІ ЛІСНИКОВІ

Нахвалявся мороз усіх у лісі поморозити. Холодних вітрів, лютих хурделиць накликав. Завивали вітри, шаленіли хурделиці. Снігом усе замітали. Скрутно, голодно стало птахам і звірам. Навіть білочка і та

засмутилась. Були в неї такі-сякі припаси, та й вийшли. А до весни ще далеченько. «Добре їжаківі,— думає білочка,— добре борсукові й ведмедеві: позасинали у своїх схованках під снігом і собі горенька не знають. А тут, мабуть, доведеться по чужих лісах поживу шукати».

Дострибала білочка до узлісся, аж чує: хтось шурх-шурх, рип-рип. Глянула, аж то лісник на лижах пробирається. За плечима у нього тугий мішок, при боці — верболіз та осика в пучечки пов'язані. Підійшов лісник до крислатого дуба. Розклав на снігу свої вінички. Це для зайців. Потім відступив трохи і в простору дуплянку, що висіла на сучку, поклав жолудів, соняшникового насіння, житніх сухарів. Це вже для білочки. Тепер їй не доведеться свою домівку й рідний ліс полишати.

Марія Познанська

ЗАЙЧИКИ

В лісі сніг. У лісі звірі.
Ось зайчата скачуть сірі.
Сірі з холоду тремтять.
Бідні зайчики голодні,
Ще не снідали сьогодні.

До уроків 45—46

Грицько Бойко

НАША ЯЛИНКА

Летять, летять сніжинки,
Льодинки-морозинки,
І весело кружляють,
І стеляться до ніг.
Ялинку ми прибрали,
Прикраси почіпляли.
Горять на ній яскраві
І райдужні вогні.

А Дід Мороз гостинці
Приніс нам у торбинці.
Він буде разом з нами
Наспівувать пісні.
Снігурочки й лисички,
Білчата невеличкі,
Ведмедики, зайчата,
І півничок, і кіт —

Усі у коло стали
І дружно заспівали:
— Вітаєм з Новим роком
І шлем усім привіт!

НОВОРІЧНЕ СВЯТО

На новорічне свято
Зійшлося людей багато:
В таночку під ялинкою —
Снігурочка з Калинкою,
Дідусь Мороз і коники,
Ведмедики і слоники,
Малятко й Лис Микита,
І вовчик Сіра Свита,
І Гавчик, і Мальвіна,
П'єро і Буратіно...
Вони в танку кружляють
І щастя всім бажають.

Загадки

Прийшла баба з вітрами
Та з білими снігами,
Привела з собою
Діда з бородою.

* * *

Росте вона зимою
Донизу головою
Тоненькою, прозорою,
Біло-голубою.

Основа соснова.
В середині — світ.
Влітку в ньому сонечко,
Взимку на нім лід

* * *

Взимку ляже спати
Дядько волохатий,
Лиш тоді устане,
Як весна настане.

До уроків 47—48

Варвара Гринько

НА КОЛЯДКУ

Глянь, дитино,
Глянь, *кохана*,
Наступає ніч різдвяна.
Будуть зорі
Мерехтіти,
На колядку
Йтимуть діти.
Йтимуть діти
Із козою,

Із козою-дерезою.
Із ведмедем
Волохатим,
З колядою
Йтимуть в хату.
Глянь, дитино,
Глянь, *кохана*,
Йде у гості
Ніч різдвяна.

Олександр Мень

РІЗДВО ХРИСТОВЕ

(Скорочено)

З давніх-давен у цей зимовий час святкують не тільки Новий рік, але й Різдво. Перші ялинки прикрашали у нас *пломінкими* свічками саме на честь Різдва.

Стародавнє слово «різдво» означає «народження». Хто ж народився цього дня? Ім'я новонародженого було Ісус. А потім його стали називати також Христом. «Христос» — значить «цар». Але Ісус був царем незвичайним. Він не мав ні корони, ні палацу, ні трону, ні війська. Для людей його народження було таким важливим, що майже всі народи домовилися вести відлік рокам, починаючи з цієї події.

Коли настає свято Різдва, по всій землі в домівках і церквах запалюють свічки, співають пісень про Немовля, що народилося на світ, та про його Матір. У дні Різдва в багатьох країнах *влаштовують вертели*. В Україні це — театралізовані дійства про народження Христа.

Це радісне веселе свято дітей і дорослих, бо Ісус Христос відкрив нам великі таємниці про життя, добро і правду. Через Нього з нами говорить таємничий Творець Всесвіту.

До уроків 49—50

НОВИЙ РІК В УКРАЇНІ

14 січня за старим стилем колись в Україні зустрічали Новий рік, або свято Василя. Ніч під Новий рік вважалася чарівною, бо, казали, всі побажання збуваються.

Увечері ціла ватага щедрівників з Козою, Маланкою, Василем обходили усі хати, щедрували, бажаючи господарям щедрого врожаю, здоров'я, багатства. То було ціле дійство, де головною була Коза. Їй приспівували:

Гоп-гоп, козуню,
Гоп-гоп, сіренька,
Гоп-гоп, маленька!
Де коза ходить, там жито родить.
Де коза рогом, там жито стогом...

А вранці хлопчики (не дівчатка!) ходили від хати до хати й засівали житом-пшеницею та щедрували, вітаючи господарів з Новим роком, а ті з радістю обдаровували щедрувальників ласощами.

ЩЕДРІВКА ХРЕЩЕНИМ

Сійся, родися, жито, пшениця, всяка пашниця,
На щастя, на здоров'я, на Новий рік,
Щоб краще вродило, як *торік*:
Коноплі — під стелю, а льон — по коліна,
Щоб у вас, хрещених, голова не боліла!
Будьте здорові з Новим роком,
З Василем!

СІЮ, СІЮ, ЗАСІВАЮ

(Посівальна пісня)

Сію, сію, засіваю,
З Новим роком вас вітаю!
На цей новий рік
Щоб ліпше вродило, ніж торік!

Сію, сію, засіваю,
Вашу хату не минаю,
З Новим роком йду до хати,
Щось вам маю *віншувати*:

Щоби діти всі здорові,
Їсти кашу всі готові,
Щоб вам була з них потіха,
А нам грошей хоч *півміха*.

До уроків 51—52

Грицько Бойко

КРИШТАЛЕВА ЗИМОНЬКА

Кришталева зимонько
В срібнім кожушку!
Ти кругом насипала
Білого сніжку.

Принесла ти радощі
Нашій дівчорі:
Гірочка і ковзанка
В кожному дворі.

Кришталева зимонько,
Ще сніжку сипни! —
Сядем на санчата ми,
Візьмем ковзани.

Морозець пощипує,
І сніжок хрустить...
Кришталева зимонька
Всіх нас веселить.

Грицько Бойко

КОВЗАНИ-ПУСТУНИ

Є у мене ковзани,
Ковзани-пустуни.
Тільки ранок наступає —
Вже на вулиці вони.
Їм *сподобавсь* дуже лід —

Я ж спізнився на обід.
І мені сказала мама:
— Просто горе з ковзанами!
Отакі-то ковзани,
Ковзани-пустуни!

Грицько Бойко

НА САНЧАТАХ

Я лечу, лечу, лечу —
Накатаюсь досхочу.
Все униз, униз, униз —
Мимо сосен і беріз.

Я веду, веду, веду
Саночки на поводі,
Бо з гори санки летять,
А на гору — не хочуть...

Тамара Коломієць

ПРО СНІГОВИКА

У дідка Сніговика
Кочерга замість *ціпка*,
Замість носа — бурячок.
Замість шапки — *банячок*.
Сперся він на *кочергу*
І ні кроку по снігу.

А в одлигу позіхнув,
Кочергою ворухнув,
Бороду розпушив
І по стежці рушив.
— Ти куди оце, куди?
— А туди, де холоди,
Де снігів по пояс —
На Північний полюс.

До уроків 53—54

ЛИСИЦЯ ТА ВОВК

(Російська народна казка)

Жили собі дід та баба. От якось дід каже бабі:

— Ти, бабо, печи пироги, а я запряжу сани, поїду по рибу.

Наловив дід риби повен віз. Їде додому й бачить: лисичка згорнула калачиком і лежить на дорозі.

Дід зліз із воза, підійшов, а лисичка не ворухнеться, лежить, наче мертва.

— От добра знахідка! Буде моїй старій комір на шубу.

Взяв дід лисицю і поклав на віз, а сам пішов попереду. А лисиця вибрала хвилинку та й почала викидати з воза рибку за рибкою. Всю рибу повикидала, а тоді й сама зіскочила з воза і втекла.

Приїхав дід додому й кліче бабу:

— Дивись, старá, який гарний комір я привіз тобі на шубу.

Підійшла баба до воза, глянула: нема на возі ні коміра, ні риби.

А лисиця тим часом зібрала на дорозі всю рибу в кúнку, сіла та й їсть.

Підходить до неї вовк:

— Добридень, кумонько, хліб та сіль...

— Я їм свій, а ти подалі стій.

— Дай мені рибки.

— Налови сам та й їж.

— Та я не вмю.

— Чи ба! Я ж наловила! Ти, кумцю, піди на річку, опусти хвіст в ополóнку, сиди і примовляй: «Ловись, рибко, і велика, і мала! Ловись, рибко, і велика, і мала!» От рибка сама на хвіст і поначіплюється. Як довше посидиш, так більше й наловіш.

Пішов вовк до річки, опустив хвіст в ополóнку, сидить і примовляє:

— Ловися, рибко, і велика, і мала! Ловися, рибко, і велика, і мала!

Сидів вовк цілу ніч біля ополонки. От хвіст і примерз до льоду. Схотів вовк *підв́естись* — не може!

— Овва́, скільки риби наловилося, — думає вовк, — аж витягти важко!

Тим часом почало *розвидня́тися*. Іде баба з відрами по воду. Побачила вовка та як закричить:

— Вовк! Вовк! Бийте його!

Вовк — туди-сюди, не може хвоста витягти. Збіглися бабі, відра

покидали, та й почали лупцювати вовка коромислами. Вовк рвався, рвався, півхвоста відірвав і кинувся *навтьо́ки*.

До уроків 55—56

УКРАЇНСЬКА ХАТА

Чи бували ви в селі? Чи бачили сільську вулицю з біленькими хатами, що ховаються в садах? Чи бачили колодязі з «журавлями»? А лелек, які весною неодмінно селяться на дахах будинків?

Нині є й нові села з цегляними будинками, водопроводом, але і там біля кожного будинку сад, горід, квіти.

Село завжди було і є *обере́гом* народних звичаїв. *Побдумки* заглянемо в сільську хату. Кажуть, в українській хаті,— як у віночку, бо вона прикрашена вишитими рушниками. Рушники скрізь: над вікнами, на стінах (над портретами), над дверима. Ті рушники, які вішали над вікнами і дверима, мали по низу спеціальну вишивку — «чоловічків». Такі рушники були оберегами, вони оберігали хату від злих духів.

На столі, накритому вишитою скатертиною, лежав хліб, а біля нього в сільниці — сіль. Їх теж накривали вишитим рушником. Хліб і сіль на вишитому рушнику підносили *шанованим* гостям. Це була ознака гостинності.

Особливе місце в хаті займала піч. Над піччю — комин. Його розмальовували півниками, квітами. У печі готували страву — борщі й каші на обід, випікали хліб, пекли смачні млинці й коржики. На печі, за комином, спали, вигрівалися від простуди. Піч дуже *шанували*. Не можна було поганого слова сказати, бо «піч в хаті, вона все чує, все бачить».

Біля печі висіла полиця для посуду — мійсник. Під нею — *ослінчик* для відра з водою і *кухоль*. Відро ніколи не ставили на *долівку* чи *підлогу*, бо вода, як і хліб, вважалася святою. Такий був звичай. Він зберігся й *донині*.

Уздовж стін стояли широкі дерев'яні *лави*, які за звичаєм покривали домотканими доріжками. На таких лавах можна було не тільки сидіти, а й спати.

Долівку в хаті змащували червоною глиною, а влітку устеляли запашними травами: чебрецем, м'ятою, полином. Прохолодно і затишно було в такій хаті.

Іван Гнатюк

НАША ХАТА

Я люблю свою хату,
І подвір'я, й садок,
Де і сонця багато,
І в жару — холодок.

Тихо й затишно. Квіти
Коло хати цвітуть,
І невтомно все літо
Бджоли в цвіті гудуть.

Все для мене тут рідне:
Стіни, білі як сніг,
І віконце привітне,
І дубовий поріг.

І ряденця строкаті,
Й рушники на стіні —
Навіть дим в нашій хаті
Рідно пахне мені.

До уроків 57—58

КУРОЧКА РЯБА

(Українська народна казка)

Жили собі дід та баба і була в них курочка ряба. Знесла курочка яєчко.

Дід бив, бив — не розбив. Баба била, била — не розбила. Коли це мишка бігла, хвостиком зачепила, яєчко покотилося та й розбилося.

Дід плаче, баба плаче, а курочка кудкудаче:

— Не плач, діду, не плач, бабо, знесу вам яйце не просте, а золоте.

Леся Силенко

КАЗОЧКА

Жила собі
Курочка Ряба.
Годували курочку
Дід та баба.
І знесла їм курочка
Не просте яєчко,
А знесла їм курочка
Золоте яєчко.

І куди б не падало,
І де б не котилось —
То ніде й ніколи
Воно вже не билось.
...Тепер дід веселий
І не плаче баба.
І живе ще й досі
В них курочка Ряба.

До уроків 59—60

ЗАПРОШЕННЯ В ГОСТІ

Якось Тарасик запросив у гості свого друга Тимка. Той запитав:

— А де ти живеш?

— На вулиці Павла Тичини, одинадцять, квартира вісім. Це триповерховий будинок. Ми живемо на другому поверсі. Піднімешся східцями на другий поверх і повернеш наліво.

— Добре. Чекай на мене в суботу о п'ятнадцятій годині. Обов'язково прийду.

— Чекатиму. Ну, до зустрічі.

У ГОСТЯХ

Настала субота. О 15 годині Тарасик зустрічав гостя. Він вийшов у *передпокій*, допоміг Тимкові зняти куртку і повісив її на вішалку.

У передпокій вийшла і мама.

— Мамо, це Тимко. Я тобі говорив про нього. А це — моя мама Оксана Дмитрівна.

— Добрий день, Оксано Дмитрівно, — привітався Тимко.

— Добрий день! Заходьте, хлопці, в світлицю.

Хлопці зайшли. Тимко уважно придивлявся.

— Як *затишно*, — подумав він. — *Зручна* канапа, м'які крісла, телевізор, на підлозі — *пухнастий килим*...

Ось його погляд зупинився на стелажах з книжками.

— Ого, скільки книжок! — *не втримався* Тимко. — *Справжня* бібліотека.

— Так, це тато й мама збирають. Тут є і мої. Я люблю фантастику. А ти які книжки любиш?

— Про *мандрівки*. Це теж ніби фантастика. Недавно я прочитав «Мандрі Гуллівера».

— Так це ж і є фантастика! Ходімо до мене в кімнату. Пограємося на комп'ютері.

До уроків 61—62

Тамара Коломієць

ВЕСЕЛИЙ ДУШ

Під гарячий буйний душ
Тарілки спішать чимдуж.
Розмальовані миски
Вишаровують боки.
А чашки глибокі
Кинулись у скіоки...
Ложечкі сміються
Й трішки задаються...

Олег Буцень

ПОМІЧНИЦІ

Оля і Ліда гуляли у дворі. Побачила Оля, як сусідка тьотя Даша розвішує *білізну* і сказала підрузі:

— А я сьогодні мамі допомагала.

— Що ж ти робила? — запитала Ліда.

— Тарілки витирала, ложки, виділки.

— А я, — похвалилась Ліда, — черевички почистила.

— Мамі? — поцікавилась Оля.

— Ні, собі.

— Хіба ж то допомога мамі?

— *Звичайно*, — відказала Ліда. — У мамі ж тепер роботи менше буде.

А як ви гадаєте?

І ТАК БУВАЄ...

Іринка прийшла зі школи й розповідає:

— Мамо, вчителька нам сказала, аби ми допомагали вдома.

І одразу взялася до роботи: помила посуд, замела підлогу, сходила до *крамниці* по хліб і молоко.

А *наступного* дня мама допомоги чомусь *не дочекалась*, довелось *нагадати*:

— Допоможи мені, доню.

— А сьогодні нам вчителька нічого не казала...

До уроків 63—64

Загадка

Місили, місили, ліпили, ліпили,
А тоді — хіп! та в окріп.
А вже наостанку —
В масло та сметанку.

Олег Орач

ПИРІГ

Ріжемо яблука,
Луцим горіх —
Мама печуть нам
Святковий пиріг.
Пахне пиріг
Колосками пшеничними,
Росами ранніми
І опівнічними,

Піснею трактора,
Дощиком *лагідним*,
Сонцем — ранковим,
Обіднім і західним...
Пахне пиріг
Трудовими руками
Рідного тата,
Рідної мами.

* * *

Пиріжечки, пиріжки,
Має кожен два ріжки.
Надкушу один ріжок,
Ой, смаченький пиріжок!

Тамара Коломієць

КРОТІВ БОРЩ

(Небилиця)

Крiт наловить дбiщику
В *решето* на горбкi
I наварить бiрщикy
Сам собi до смакy:
— Варись, варись, борщикy,
В *рогозянiм* кошикy —
Без цибулi i без солi,

Без ботвини i квасолi,
Без картоплi i без квасу,
Без нiякого припасу. —
Така *страва* небувала
Без полум'я парувала.
А клекоче! А булькоче!
Пригощайтесь, хто хоче!

До уроків 65—66

Анатолій Костецький

УТРЬОХ

Славковi, що з квартири сорок,
Велосипед купили вчора.
Вiн зразу в двiр його потяг,
Прудкого та дзвiнкого,
Все *хизувався* ним, та нас

Не пiдпускав до нього.
Просила Iра:
— Славчик, дай
Проїду до паркану! —

А він Ірині:
— *Не займай*, бо дам —
Так враз одстанеш!

Просив Юрко:
— Ну дай хоч раз
Проїду метрів двісті! —
А він Юркові:
— Ач, який!
Свого купи та їзди!

І я просив. Та він:
— Моє! —
І нам кататись не дає...

Ну й що? Нехай! А ми зате
Утрюх в кіно ходили,
Утрюх у нашому дворі
Співали скільки сили,
А потім грали у квача,
Аж поки вечір не почавсь.

А що Славко? Він сам-один
Сидів з велосипедом
І вже кататись не хотів...
Отак йому і треба!
Хай трошечки *позаздрить* —
Хай виправиться завтра!

До уроків 67—68

За *Іваном Франком*

ЛИСИЧКА І ЖУРАВЕЛЬ

(Українська народна казка)

Лисичка з Журавлем подружилися. От якось Лисичка і кличе Журавля в гості.

— Приходь, кумцю, приходь, любий! Чим хата багата, тим і пригощу.

Іде Журавель на прошений обід, а Лисичка наварила кашки з молочком, розмазала тоненько по тарілці та й поставила перед Журавлем.

Журавель стук-стук дзьобом, — нічого не спіймав. А Лисичка тим часом лиже та й лиже кашку, аж поки сама всієї не з'їла. А коли кашки не стало, вона й мовить:

— Вибачай, кумочку, більше не маю чим тебе пригощати.

— Спасибі й за те, — промовив Журавель. — А ти б, кумонько, до мене завтра в гості прийшла!

— Добре, кумоньку, прийду, чому не прийти, — мовить Лисичка.

На другий день приходить Лисичка, а Журавель наварив м'яса, бурячків, квасольки, картопельки, зложив усе те у високе горнятко з вузькою шийкою та й поставив на столі перед Лисичкою.

— Пригощайся, кумонько! Не погордуй, любя моя, — припрошує Журавель.

Нюхає Лисичка. Добра страва! Встромила голову до горнятка — не дістане. Пробоє лапою — не витягне! Крутиться Лисичка, заскакує і туди, й сюди — нічого не вдіє. А Журавель *часу не гає*. Дзьоб-дзьоб у горнятко та й їсть собі *шматок за шматочком*, поки всього не виїв.

— Вибачай, кумонько, — мовить. — Чим хата багата, тим і рада.

Розсердилась Лисичка, навіть не подякувала за гостину та й пішла.

Відтоді й *зареклася* Лисичка з Журавлем дружбу водити.

До уроків 69—70

Наталія Забіла

ЗАЙЧИКОВА ХАТКА

(Казка)

Оселились біля річки
Сірий зайчик та лисичка.
Зайчик — в хатці луб'яній,
А лисичка — в крижаній.

Ось постукала в віконця
Тепла сонячна весна,
І розтанула на сонці
Біла хатка крижана.

Почала лиса зітхати:
— Як я житиму без хати?
Зараз зайця прожену
Й влізу в хатку луб'яну!

Де вже зайчику малому
Суперечить хижаку!
Довелось тікати з дому
Бідолашному звірку.

А лисиця та хвостата
Влізла в зайчикову хату
І в хатинці луб'яній
Оселилась, як в своїй.

Пострибав по лісі зайчик,
Сірий зайчик-побігайчик,
Сльози річкою ллючи:
Страшно в лісі уночі!

Раптом вовк іде до нього
Та й питає: — Що таке?
Мабуть, в зайчика малого
Лихо трапилось тяжке?

— Ой, мене прогнала з хати
Люта злодійка хвостата!
Ой, куди ж тепер піду?..
Де я *захисток* знайду?..

— Годі, годі, зайчик, плакати.
Витри слізоньки свої.
Знаю я цю *розбишаку*,
Зараз вижену її!

Підійшли вони до хати,
Вовк гарчить: — Ану, хвостата!
Забирайся звідсіля! —
А лисиця відмовля:

— От як скочу, як підскочу —
Полетить від тебе клоччя,
На шматочки роздеру
Ще й на порох розітру!

Вовк *злякався* — та й тікати!
А зайча пішло вночі
Знову захисту шукати,
Сльози річкою ллючи.

Враз ведмідь іде до нього
Та й питає: — Що таке?
Мабуть, в зайчика малого
Лихо трапилось тяжке?

— Ой, мене прогнала з хати
Люта злодійка хвостата!
Ой, куди ж тепер піду?..
Де я *захисток* знайду?..

Годі, зайчику! Не плакати!
Витри слізоньки свої.
Знаю я цю *розбишаку*,
Зараз вижену її!

Підійшли вони до хати.
— Геть! — заграмав волохатий.—
Забирайся звідсіля! —
А лисиця відмовля:

— От як скочу, як підскочу —
Полетить від тебе клоччя,
На шматочки роздеру
Ще й на порох розітру!

Як почув ведмідь цю мову —
Враз сховався у кущі,
І побрів наш зайчик знову,
Сльози річкою ллючи.

Стріла зайчика собака,
Розпитала, що та як.
— Годі,— каже,— годі плакати,
Не боюсь я розбишак!

Підійшла й вона до хати,
Загарчала: — Геть, хвостата!
Забирайся звідсіля! —
А лисиця відмовля:

— От як скочу, як підскочу —
Полетить від тебе клоччя,
На шматочки роздеру
Ще й на порох розітру!

Утекла й собака зразу.
А зайчатко уночі
Знов побігло, від образу
Сльози річкою ллючи.

Враз іде *назустріч* півник,
Гострі шпори на ногах.
— Що з тобою? *Дуже дивно*
Зайця бачити в сльозах!

— Ой, мене прогнала з хати
Люта злодійка хвостата!
Ой, куди ж тепер піду?..
Де я захисток знайду?..

— Що ж, провчу я розбишаку!
— Де вже, півничку, тобі?!
Вовк, ведмедик і собака
Відступились в боротьбі...

— Ну, за мене не страшися!
Сам побачиш,— от ходім! —
Вийшли друзі на узлісся,
Де стояв зайчатин дім.

Місяць виглянув з-за хмари.
Півник крилами ударив:
— Годі спати, — кукуріку! —
На чужім пуховику!

Вмить лиса продерла очі.
— Хто там ходить по двору?
От як скочу, як підскочу —
На шматочки роздеру!

Не злякався півник смілий
Та на *ганок* як стрибне:
— Забирайся, поки ціла!
Не *дратуй*, гляди, мене!

Відкида лиса запори,
Бачить: півник-молодець,
Гострий дзьоб, сталеві шпори
Ще й червоний гребінець.

Тут лиса аж закрутилась:
— Я хороша! Я не зла!
Я з зайчатком не сварилась,
По-сусідському жила!..

А сама — *мерщій* на ганок,
Та — по *східцях*, та — у ліс!..
І зустрів зайчик ранок
Знов веселий, як колись.

До уроків 71—72

Катерина Перелісна

ВЕСНА

- Що з весною настає?
- Сніг у полі розтає.
- А чому то так буває?
- Сонце його пригриває.
- Що ж синіє на землі?
- Ніжні проліски малі.
- А що пнеться з-під листа?
- То травичка вироста.
- А над полем що бринить?
- Любий жайворон дзвенить.

ВЕРБА

Тане сніг, течуть струмки,
Ожива травичка,
І до сонця гілочки
Простягла вербичка.

І м'якенькі, як пушок,
Ніжні, як шовкові,
Ясно дивляться з гілок
Котики вербові.

Роман Завадович

Я ШЕВЧЕНКА ПОВАЖАЮ

Про Тараса, про Шевченка
Нам розказувала ненька,
Про Тарасових батьків,
Про сестер і про братів.
Та й розповідав нам тато
І цікаво, і багато,
Як Тарасик виростав,
Як поетом славним став.
Я Шевченка поважаю,
Вірші все його вивчаю —
Ось уже навчився я
Десять віршів з «Кобзаря».

Тарас Шевченко

ВСТАЛА ВЕСНА

Встала весна, чорну землю
Сонну розбудила,
Уквітчала її рястом,
Барвінком укрила.
І на полі жайворонок,
Соловейко в гаї
Землю, убрану весною,
Вранці зустрічають...

До уроків 73—74

Василь Чухліб

ЖУРАВЛІ-ВЕСЕЛИКИ

(Скорочено)

Тихо на подвір'ї. Тільки іноді налетить вітерець-пустунець, *побавиться* вербовим гіллям та й далі летить.

«Курли, курли!» — раптом долинуло з вишини. Тарасик підводить

голову, вдивляється в небо. А курликання все ближче. Ось уже видно в голубому небі рівненький *трикутник*.

Дід, крякчучи, встає з дровітні. Прикладає *до чола* долоню.

— Повертаються з *вирію* веселики наші, — розгладжує вуса.

— А чому веселики? — дивиться на діда Тарасик. — Журавлі.

— Ну, зараз, навесні, звать люди журавлів веселиками.

— А чому?

— Бо повертаються птахи додому, і радіють вони, весело їм, що здолали далеку дорогу, що знову в рідних краях. І люди з ними радіють.

Степан Пушик

ВЕСЕЛИКИ-ЖУРАВЛІ

— Веселики-журавлі,
Що несете на крилі?
Чи то радість? Чи то сміх?
Може, снігу повен міх?
— Несемó всім вам теплó,
Щоб усе цвіло й росло.

ВИЙДИ, ВИЙДИ, СОНЕЧКО

(Веснянка)

Вийди, вийди, сонечко,
На дідове полечко,
На бабине зіллячко,
На наше подвір'ячко,
На весняні квіточки,
На малéнькі діточки,
Там вони граються,
Тебе дожидаються.

Скоромовка

Сів шпак на шпаківню,
Заспівав шпак півню:
— Ти не вмієш так, як я.
Так, як ти, не вмію я.

Загадка

З лісу в ліс перелітає,
Де не сяде, там співає.
І кладе яєчка
У чужі гніздечка.

Загадки

А в нашої квочки
Всі сини і дочки —
Маленькі, жовтенькі,
Слухняні клубочки.

Дивиться на землю,
Як зерно клює.
Дивиться на небо,
Як водичку п'є.

* * *

Попелясто-зозулястий,
Забіяка він горластий
З червоною бородою...
Йде поважною ходою,
Носить гордо співунець
На голівці гребінець.

Грицько Боїко

КАЧЕЧКА

Качечка криче,
Каченят не баче.
Кличе качечка курчат:
— Чи не бачили качат?
— Ні, качечко, ми качат
Не бачили й у вічі,
А качура без качат
Зустрічали двічі!

Микола Щербак

ДЕ ДВА СВАРЯТЬСЯ, ТРЕТІЙ КОРИСТАЄ

Якось квочка зозуляста, трохи сіра й попеляста, та ще семеро курчат *порпалися* на *смітнику*. Раптом квочка закричала, то курчат вона скликала:

— Кво-кво-кво! Куд-ку-дак! Ось вам маєте черв'як.

Тут два півники маленькі, Червоненький і Біленький, закричали раптом так:

— Мій черв'як!

— Ні, мій черв'як!

І Червоний, хоч маленький, та *зухвалий* і *спритненький*, *жваво* стрибнув із горбка, щоб вхопити черв'яка. Ухопив і побіг, біг так швидко, скільки міг...

Та Біленький півник вмить кинувся його ловить. Він *плигнув* із смітника:

— Гей, віддай-но черв'яка!

Наробили крику й руху, бігли, скільки сили й духу, аж в очах їм закружляло, аж подвір'я було мало, аж задихались вони. ...Враз — о жаж! Білий півник ухопив другий кінчик черв'яка...

Дивна це була картина і смішна, смішна така: тягнуть півники щосили, наче *гуму*, черв'яка. Білий сіпає до себе, а Червоний — навпаки. Так змагались, аж злітали із під ніг сухі листки...

— Мій черв'як! — сказав Біленький, раптом дзьобика розкрив.

— Мій! — хотів сказати Червоний і те саме теж зробив.

І два півники *сварливі* упустили черв'яка. Тут індик собі ходив, по горбді він бродив. Шию *нашвидку* нагнув, дзьобом черв'яка вхопив і смачненько проковтнув...

Так завжди воно буває: де два сваряться і б'ються, третій спритно користує.

До уроків 77—78

ВВІЧЛИВИЙ ПЕСИК

Якось гуляла квочка з курчатками у дворі. Раптом налетіла чорна хмара й дощ полив як із відра. Квочка мерщій на землю присіла, пір'ячко розчепірила й заклоктала: «Квок-квок-квок...». Це означало: «До мене, мої маленькі! Ховайтеся негайно». І всі курчатка залізли до неї під крила, зарилися в тепле пір'ячко. Хто весь заховався, у кого тільки ніжки видно, у кого голівка стирчить, а в кого саме тільки око виглядає... А неподалік у будці сидів песик... (Розкажіть, що було далі, за кадрами кінострічки.)

До уроку 79

Ольга Страшенко

У ЗООПАРКУ

Он слони і тигри,
Мавпи і пінгвіни.
В зоопарку Йвася
Запитала Ніна:
— Як ведмедик шубку
На собі тримає,
Адже він на грудях
Гудзиків не має? —
Йвась подумав трохи
І говорить тихо:
— Так йому зашила
мама-ведмедиха.

Олег Орач

ХТО ДЕ ЖИВЕ?

Білка селиться в дуплі,
Їжачисько — у кублі,
Веpr — у хащах верболозів,

А ведмідь — в глухім барлозі.
Мудрий лис живе у норах,
Тигр — у джунглях, барс — у горах,
Олень — в тундрі і в лісах,
А верблюди — в пустелі,
А орел — могутній птах —
У гнізді на скелі...

До уроків 80—81

Загадки

А хто каже: «Бе! Бе!»
І травичку хто скубе?
Має з ратичками ніжки,
Білу шубку, чорні ріжки.
Сіно їсть і п'є водичку.
Вовни дасть на рукавичку.

* * *

Шерсть гладенька і м'якенька,
Спинка гнеться, хвостик в'ється,
Тільки лапки — цап-царапки.

* * *

Хоч буваю часто битий,
Але зовсім не сердитий.
Я стрибаю, веселюся...
Чи вгадаєте, як звуся?

Світлана Коляда

КІЗКА-ЧЕПУРУХА

Несла кізка на ріжках
Снопик сіна з рогізки
Для в'язання валізки...
І сережки на ріжки
Причепила з берізки,
А на ніжки — кульбабки:
Стали ніжки — не ніжки,
А лапки
Маленькі, м'якенькі, жовтенькі...

ДВА ПІВНИКИ

(Дитяча народна пісенька)

Два півники, два півники
Горох молотили.
Дві курочки-чубарочки
До млина носили.
Цап меле, цап меле,
Коза засипає,
А маленьке козенятко
На скрипочці грає.

Танцюй, танцюй, козуленько,
Ніжками туп, туп.
Татусенько з матусею
Принесуть вам круп, круп.
А вовчок-сірячок
З лісу виглядає
Та на біле козенятко
Скоса позирає.

До уроків 82—83

КОТИК ПЕТРИК І МИШКА

(Білоруська казка)

Одного разу котик Петрик захотів упіймати мишку. Петрик був ще маленький і ніколи мишей не бачив, але йому дуже хотілося впіймати мишку, щоб швидше стати дорослим котом. І ось на току в соломі — хтось як зашарудить! Петрик стрибнув і побачив маленького сірого звірка з довгим хвостиком.

Петрик. Ти хто?

Мишка. Мишка.

Петрик. Ось ти мені й потрібна.

Мишка. Навіщо?

Петрик. Я не знаю навіщо, знаю тільки, що котам треба ловити мишей.

Мишка. Коти ловлять мишей, щоб гратися з ними в кішки-мишки. Хочеш, навчу тебе?

Петрик. Звичайно, хочу.

Мишка. Тоді стань у куточок, заплющ очі й лічи до трьох, а потім лови мене.

Петрик став у куточок, заплющив очі й полічив до трьох. Та коли розплющив очі, зрозумів, що його обманула хитра мишка.

Анатолій Костецький

МИШЕНЯ ЛЯГАЄ СПАТИ

Маленьке мишенятко

Постелю на ніч мостить:

Пухка подушка — лапка,

Кудлата ковдра — хвостик.

І мишеняті сниться

Смачний шматочок сиру,

І добра-добра киця,

І мама — миша сіра.

І щастя — повна хата,

І друзів — повно в нього!..

Лягай і ти вже спати,

Щоб не збудить малого.

Тарас Шевченко

* * *

Село! — і серце одпочине.
Село на нашій Україні —
Неначе писанка, село,
Зеленим гаєм поросло.
Цвітуть сади; біліють хати,
А на горі стоять палати,
Неначе диво. А кругом
Широколисті тополі,
А там і ліс, і ліс, і поле,
І сині гори за Дніпром.
Сам Бог витає над селом.

Гаївка

А вже весна воскресла, воскресла.
Що ж ти нам, веснонько, принісла, принісла?
Паняночкам квіточки, квіточкі,
Щоби плели віночки, віночкі.
Парубочкам плужочки, плужочкі,
Щоби ішли орати, ораті.
Підуть хлопці орати, ораті,
Будуть зерно сіяти, сіяті.

Вадим Крищенко

* * *

Вранці донька і синок
Викопали ясенок.
Біля хати посадили,—
Набирайся, любий, сили.

Лідія Ковальчук

МАМА САДИЛА ЗА ХАТОЮ ГРЯДКУ

Мама садила за хатою грядку,
Клала в ямки по маленькім зернятку —
Хай виростають із них бурячки,
Кущики кропу й квасолі стручки,
І огірочки зелені,
І гарбузи здоровенні.

Володимир Лучук

ПОСАДЖУ Я КВІТИ

Мамо, мамо, дай лопатку,
Я піду копати грядку...
Рожі, мальви і дзвіночки
Посаджу я в три рядочки.
Буде їх роса поїти,
Буде щедро сонце гріти...

Роман Завадович

* * *

У городі вже весна —
Гей, що робить там вона?
Грядочку копає,
Моркву засіває,
І горох, і бурячки —
Будуть їсти діточкі.

ІДИ, ІДИ, ДОЩИКУ

(Гра-співанка)

Іди, іди, дощину,
Зварю тобі борщину
В *полів'янім* горщину.
Іди, іди, дощину,
Цебр'ом, відром, *дійницею*
Над нашою пашницею.
Іди, іди, дощину,
Зварю тобі борщину.

ПЕРЕПІЛОЧКА

(Українська народна дитяча гра)

Діти беруться за руки і утворюють коло. Посередині стоїть дівчинка-«Перепілочка». Усі рухаються по колу, співають:

У нашої Перепілки та й голівка болить,
У нашої Перепілки та й голівка болить.

(Дівчинка в колі береться за голову.)

А до Перепілки соловейко іде,
Нашій Перепілці черевички несе.

(З кола до «Перепілки» виходить хлопчик, імітує, що дає їй черевички. «Перепілка» не бере.)

У с і д і т и:

— І-і! Не взяла!
А до Перепілки та й журавлик іде,
Нашій Перепілці він кептарик несе.

(Інший хлопчик імітує, що дає «Перепілці» кептарик. «Перепілка» знову не бере.)

Д і т и в к о л і (з подивом):

— Не взяла!
А до Перепілки та й горобчик іде,
Нашій Перепілці гарну сукню несе.

(Ще один хлопчик підходить до «Перепілки», «дає» їй платтячко. Дівчинка не бере.)

Д і т и в к о л і (знову дивуються):

— Не взяла!
А до Перепілки Перепілко іде,
Нашій Перепілці щире слово несе.

(Підходить хлопчик, ласкаво заспокоює «Перепілочку». Вона радісно посміхається йому. Беруться за руки, танцюють.)

Д і т и в к о л і (з радістю):

— Видужала наша Перепілочка!

(«Перепілка» кланяється комусь із кола, і той стає «Перепілкою». Гра починається спочатку.)

До уроків 88—89

Леся Храплива

ВЕЛИКОДНЯ ПРИГОДА

Засвітило сонечко ранком у віконецько. Поклала мама в кошик паску, писанкі, ковбаску та покликала донечку Параску:

— Від себе і від батька, і від мене занесеш бабусі свячене!

І пішла Параска: в кошику ковбаска, писанки і паска.

Іде Параска, вийшла на горбок. А до неї Бровко — пєсик: скік та скок!

— Куди ідеш та що несеш?

— Несу паску, писанкі, ковбаску від батька і від мами, і від мене — несу бабусі свячене.

— А не буде там нічого і для мене? — Бровко питає, хвостиком махає.

— Писанки матуся написали, бленями, півниками, сонцями прикрашали. Не на те трудилися моя ненька, щоб з'їв Бровко писанкі смачненько.

— Подивись, Параску, ще раз на свячене, — може, там знайдеться щось для мене? — Бровко питає, хвостиком махає.

— Білу паску — не малі речі! — мама цілу ніч місили ще й пекли у печі. Ой багато мали з нею праці! Чи ж годиться пасочка собаці?

— Подивись, Параску, ще раз на свячене. Я голодний — чи нема нічого в кошику для мене?

— Лиш ковбаска, вся товстенька, з салом. Мама довго її начиняли ще й пекли! Я знаю, їсти ти готовий, та не дам ніяк ковбаски псові!

— Поглянь, Парасю, в кошик — ще ж бо не порожній він! — Бровко благає, хвостиком махає.

— Не порожній, ще остався... хрін. Викопала я його в городі — може, стане Бровкові в пригоді?

Дала Параска Бровкові ласощів тих, а Бровко лиш понюхав та: а-а-а-пчхи! В носі закрутило, в очах потемніло. Пчихнув Бровко, *зачився* та й штовхнув дівчинку. Випустила вона кошик, паску, писанки, ковбаску...

І покотилося все з горбка аж до бабиної хати. Перша Параска, потім кошик, а далі паска, писанки й ковбаска, а за ними прибіг Бровко.

Дмитро Чередниченко

ПИСАНКА

Розмалюю писанку,
Розмалюю,
Гривастого коника
Намалюю.

Розмалюю писанку,
Розмалюю,
Соловейка-любчика
Намалюю.

Розмалюю писанку,
Розмалюю,
Різьблену сопілочку
Намалюю.

А сопілка буде грати,
Соловейко щебетати,
А гривастий кониченько
Славно танцювати.

До уроків 90—91

МІСТО

Місто... Міста України. Це промислові, навчальні, наукові й культурні центри.

Місто — це широкі вулиці з багатоповерховими будинками, потоком машин, світлофорами або регулювальниками, з пішохідними доріжками — тротуарами і переходами через вулицю — «зебрами» або підземними переходами.

Це фабрики і заводи, на яких працюють робітники й робітниці — люди різних професій, які виготовляють машини, одяг і взуття, продукти харчування, ліки.

Місто — це великі школи, гімназії, ліцеї, в яких навчаються діти; це університети і академії з тисячами студентів.

Це театри, концертні зали, філармонії, музеї і пам'ятники. Це великі універмаги, супермаркети, магазини, поштові відділення, залізничні й автобусні вокзали, аеропорти.

Є міста старовинні й зовсім молоді. Вони можуть бути великими з мільйонами мешканців і зовсім маленькими з кількома десятками тисяч.

До великих старовинних міст належать: Київ — столиця України, Львів, Харків, до менших — Чернігів, Житомир, ще менших — Малин, Васильків.

А в якому місті мешкаєш ти? Якщо в селі, то яке місто поблизу?
Що ти знаєш про нього?

Можна ще багато розповідати про місто. Але ми розповіли лише про найголовніше.

Марія Познанська

РІЗНІ ПРОФЕСІЇ

Муляр плечима
Торкнувся хмаринки.
Дім нам буде —
Не гає й хвилинки.

Дошку взяв мебляр дубову
І покраяв на столі.
Шафу робить він книжкову —
Придивляйтеся, малі.

У кухаря смачний пиріг,
Чудова каша манна.
Він дбає про здоров'я всіх,
Йому подяка й шана.

Загадка

Всім перехожим я моргаю,
Щоб пильно глянули на мене,
Очей же я аж трое маю —
Червоне, жовте і зелене.

Юліан Тувім

УСІ ДЛЯ ВСІХ

Муляр житла мурує,
А кравець мусить шити...
Але що б то пошив він,
Якби не мав де жити?

Але й муляр не міг би
Навіть вийти із дому,
Як не мав фартуха б він
Та й штанів ще при цьому.

Пекар чоботи носить —
Швець пошив їх дбайливо...
А шевцеві без хліба
Ну ніяк неможливо!

Для загального блага,
Не жаліючи сили,
Треба всім працювати,
Мій читачику милий.

До уроків 92—93

Олесь Лупій

СВОЄ ЛЮБІТЬ

Знай, синочку, доню, знай:
Наша Україна —
То чарівний, милий край,
Золота країна.

Рідну землю прабатьки
Захищали кров'ю,
Тож любіть її завжди
Вірною любов'ю.

Виростаєте і живіть
Для добра і слави,
Як святиню бережіть
Символи держави.

В них історія століть,
Небо, степ широкий...
Золотий тризуб любіть,
Прапор синьо-жовтий.

УКРАЇНЬСЬКА ДЕРЖАВА

Україна... Кажуть, що її земля напоєна медом і молоком... Кажуть... Мабуть, тому, що її ґрунти найродючіші, що підземні надра найбагатші. Все у нас є: і золото, і вугілля, і газ, і нафта, і дорогоцінне каміння, і рідкісні метали. А найголовніше багатство — люди, працелюбні, розумні, жартівливі, співучі.

24 серпня народ України відзначає День Незалежності своєї держави. Державними символами стали герб — старовинний тризуб, з яким колись ще київські князі ходили в походи, та синьо-жовтий прапор.

Чому синьо-жовтий? Бо над Україною небо синє-синє, а безкраї степи влітку колосяться золотою пшеницею. Це кольори миру, щастя, добробуту.

Лариса Колос

ДІТИ УКРАЇНИ

Всі ми діти, всі ми різні,
Як багато нас!
Всі ми рідні у Вітчизни,
Гарні й без прикрас.

Різні мови в нас і танці,
Страви і пісні,
Та усі до школи вранці
Йдемо день при дні.

Нас єднають світ науки,
В небесах — зірки,
І державна наша мова,
Мрії і думки.

Ми *не зверхні, не бундючні* —
Люди між людьми.
Всі ми дружні й нерозлучні —
Українці ми!

До уроків 94—95

Максим Рильський

ПІСНЯ ПРО КИЇВ

Наш Київ розіслався
На горах над Дніпром,
Садами завітчався,
Мов дівчина вінком.

Його побудували
Брати, батьки, діди
І славно захищали
Від лютої біди.

КИЇВ — СТОЛИЦЯ УКРАЇНИ

Київ — одне з найбільших і найкрасивіших міст не лише України, а й усієї Європи. У ньому близько трьох мільйонів мешканців. Місту більше як півтори тисячі років. Воно розташоване по обох берегах Дніпра — найбільшої річки України.

Київ — столиця України. Тут працюють Президент України, Верховна Рада й Уряд України.

Кияни пишаються своїми навчальними закладами, серед яких — Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Вчитися в ньому — велика честь для кожного. В столиці України багато музеїв, пам'ятників, храмів, театрів і бібліотек.

Кияни дуже люблять своє місто, яке не перестає будуватися і оновлюватися.

Анатолій Камінчук

НАША СТОЛИЦЯ

Чудовий день. Ясна пора.
Легенький вітерець повіяв.
На кручах сивого Дніпра
Стоїть столиця наша — Київ.

Квітує свічами каштан,
На храмах грає позолота,
Ось Володимир, ось Богдан,
Он сяють Золоті ворота.

Летить у небі голуб-птах,
Над ним хмарки, немов пір'їни,
Й тріпоче синьо-жовтий стяг,
Як вільне серце України.

До уроків 96—97

ДЕНЬ МАТЕРІ

Мати... У всі часи всі народи величали її як найбільшу святиню. Вона — корінь життя, Берегиня роду людського.

Колись День Матері відзначався постійно й дуже *урочисто* і в нас в Україні. Потім його замінили святом жінок.

Тепер свято Матері повернулося до нас. У другу неділю травня ми складаємо шану і дяку всім матерям. Бо як вічне життя на землі, так вічна Мати — символ Добра, Миру, Щастя.

Григорій Чепіль

КВІТИ ДЛЯ МАМИ

Травень — це місяць трави,
Місяць пахучих квітів.
Їх ти в лісочку нарви
В День Матерів для привітів.

Кращого дару нема,
Як той ромен і дзвіночки,
Як назбираєш сама
В полі або лісочку.

ПЕТРУСЕВА МАТУСЯ

Притулився до мами Петрусь:
— Є на світі багато матусь.
Є в Оленки, в Уляни, в Юрка,
Але жодна із них не така.

Не така, як Ви, мамо, хороша,
Між усіх най-най-най-найдорожча!
А чому? Знаю добре це я,
Бо найкраща матуся — моя!

Якою мовою вимовлені слова?

Шмель, звонок, звонить, кукуруза, пчела, хожу, сижу.

А тепер?

Джміль, дзвінок, дзвонити, кукурудза, бджола, ходжу, сиджу.

Які звуки вимовляються на початку перших трьох слів?

Вимовте склади: *джо, джу, дже, джи; дзо, дзу, дзе, дзи, дзі, дзьо.*

Повторіть усі слова українською мовою.

Загадка

До квіточки лечу,
Лечу — дзижчу:
«Джум-джум, джу-джу.
Як звуть — не скажу».

Скормовки

Муха цілий день дзижчала,
Павуку надокучала.
— Не дзижчи, — він каже мусі, —
Бо дзвенить мені у вусі.

Дзьобнув хлібця горобець,
Дзьоб обтер об стовбурець,
Барабольки подзьобав,
По бруківці пострибав.

Катерина Перелісна

СУНИЧКИ

Виглядають із травички
Дві повнесенькі сунички,
Мабуть, зовсім вже поспіли,
Бо як жар почервоніли.
Так і просяться: «Зірви!»
Я до них, а із трави

Джміль сердитий волохатий:
«Ти куди сунички рвати?!
Ці сунички... жу-жу-жу!
Я для себе бережу».
Я поглянув на сунички —
І тікати із травички.

До уроків 98—99

Тамара Коломієць

КОНИКИ

З країни Каруселії
Весняної, веселої,
Подзенькуючи в дзвоники,
Притупотіли коники
Із жовтими попонами,
Із гривами червоними.
Цок-цок, цок-цок підковами
Об вулиці бруковані.
— Поїхали,— запрошують
І вуха нашорошують.
— Куди? — півні дивуються.
— Ах-ах! — качки хвилюються.
А коники вибрикують:
— Поїхали! — викрикують.

Наталя Забіла

* * *

Очеретяна хатина
Біля річечки була.
І жила у ній родина
Не велика, не мала.

Жабка-дід і жабка-бабка,
Мама-жабка, тато-жабка
І маленьке жабеня,
Маленятко-маленя.

До уроків 100—101

Галина Хмільовська

* * *

Дивиться в віконце
Полудневе сонце,
В очі заглядає,
Дарочку питає:
— Дівчинко, як звати
Маму твою й тата,
Дідуся й бабусю,
Сестроньку, братася,

Рідне твоє місто,
Де вогнів намисто,
Вулицю, що з дому
Все гука невтомно?
Мусиш твердо знати
Ще одне, дитино,—
Як на світі звати
Рідну Батьківщину.